

**AYNÜ'L-KUDÂT-I HEMEDÂNÎ'YE GÖRE KUR'ÂN'IN HAKİKATİ VE TEMEL
MÂNEVÎ ÖZELLİKLERİ**

The Truth of the Qur'an in the Thought of Ayn al-Qudât Hamadânî and Fundamental
Spiritual Features

Abdurrahim ALKIŞ

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
Diyarbakır

Assoc. Prof, Dicle University, Faculty of Theology, Department of Islamic Sufism

abdurrahim.alkis@dicle.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6125-8625

DOI 10.34085/buifd.838187

Öz

İslâm dîninin mukaddes kitabı Kur'ân-ı Kerîm ve Allah'ın elçisi Hz. Muhammed, içerisinde yaşadığımız âleme hitapları bakımından zâhir ve bâhir iken neş'et ve nebeân ettikleri menbâ' bakımından gaybî, bâtinî ve mânevî varlıklardır. Hz. Peygamber'in şahsında âleme nâzil olan Kur'ân'ın bir yönü zâhir iken bir yönü de bâtındır. Kur'ân'ın farklı boyutları bulunduğundan dolayı İslâm tarihinin ilk yıllarından itibaren kendisi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Filhakika farklı yorumların oluşu kadar tabii bir şey yoktur. Zirâ her insanın idrâk ve görme seviyesi, mertebesi ve makâmı aynı değildir. Tabîatiyle İslâm dîninin mânevî boyutunu oluşturan tasavvuf ilmi ve bu ilmin mümessilleri Kur'ân-ı Kerîm'i kendi âlemlerinden yola çıkarak farklı yorumlara tâbî tutmuşlardır. Mâmâfih İslâm târihinde Kur'ân'ı farklı yorumlamaktan dolayı pek çok farklı mücâdeleler vukû bulmuştur. Biz bu çalışmamızda sûflerin Kur'ân'a bakışı, Kur'ân'ı yorumlama metodları hakkında bilgiler sunacağız. Özellikle bu konuda çarpıcı tespitleri bulunan Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî'nin (v. 525/1331) söylediklerinden yola çıkarak Kur'ân'ın mânevî, bâtinî ve gaybî cihetini ele alacağız. Bununla birlikte Hemedânî'nin nazarını esâs alarak Kur'ân'ın temel mânevî özelliklerini başlıklar hâlinde işleyip değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Zâhir-Bâtin, Mânâ, Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî, Sûfî

Abstract:

While the holy book of the religion of Islam, the Quran and the Messenger of Allah, Hz. Muhammad are apparent and immense in terms of appealing to the world we live in, both are esoteric invisible, intangible and spiritual presence in terms of his neş'ah and the origin. One aspect of the Quran, which was sent down to the realm in the person of the Prophet Muhammad, is apparent while another aspect is immanent. Due to the different dimensions of the Quran, different interpretations were made about the verses of the Quran from the first years of Islamic history. There is nothing more natural than these different interpretations. Because the level, order and level of understanding as well as the vision of every person are not the same. Sufi circles, who are the representatives of Sufi thought, which constitutes the spiritual dimension of the religion of Islam, naturally made the Koran subject to different interpretations based on their own point of view. Indeed, in the history of Islam, difficult struggles occurred due to the different interpretation of the Quran. In this study, we will provide information about the view of Sufis to the Quran and their interpretation methods. In addition, we will consider the spiritual, inherent and unseen aspect of the Quran based on what Ayn al-Qudat Hamadani (d. 525/1331) said strikingly. We will consider and evaluate the basic spiritual features of the Quran as headings, based on the point of view of Hamadânî.

Keywords: Quran, Apparent-İmmanent, Ayn al-Qudat Hamadani, Sufi

أُنزِلَ الْقُرْآنُ لِيُعْمَلَ بِهِ فَاتَّخَذْتُمْ دِرَاسَتَهُ عَمَلًا

Kur'ân amel edilmek için gönderildiği hâlde siz onunla ilgili dirâse/araştırma yapma yoluna gittiniz.¹

(Hasan-ı Basrî v. 110/728)

Giriş:

Allah'ın kelâm-ı kadîm'i olan Kur'ân-ı Kerîm gaybî ve bâtinî bir özellik taşıyan vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e nâzil olmuştur. Hz. Peygamber yeri geldiğinde bu kelâmı tefsîr etmiş ve sahabeye en üst seviyeden yânî birinci elden beyânda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in yanı sıra sahabenin de bir kısmı Kur'ân'ı tefsîr etmede ön planda yer almıştır. Başta Hz. Alî olmak üzere, *Tercümânü'l-Kur'ân* diye meşhûr olan İbn-i Abbâs, en çok hadîs rivâyet eden sahabîlerden Ebû Hüreyre bu konuda öncü isimler arasında yer almıştır. İslâm dîninin temel kaynaklarından sayılan Buhârî hadîslerinde açıkça görüldüğü üzere bahsi geçen isimler Kur'ân'ı hem zâhirî hem bâtinî mânâda tefsîr etmişlerdir.

Dikkat çekici bir vâkıa da İslâm târihinde vukû bulan savaşların bir kısmının, Kur'ân'a dâir farklı bakış açılarından kaynaklanmış olmasıdır. Hâricîlerin Hz. Alî'ye karşı gerçekleştirdikleri savaşlarda olduğu gibi pek çok savaş farklı Kur'ân yorumlarından ortaya çıkmıştır. Mâlesef Hâricîler Hz. Peygamber'in أنا مدينة العلم وعليّ بابها *Ben ilmin şehriyim Alî de onun kapısıdır*² diye sitâyîşte bulunduğu Hz. Alî'yi Kur'ân'ı anlamamakla suçlayabilmişlerdir.

Tâbiîn döneminin önemli isimlerinden olan Hasan-ı Basrî'den (v. 110/728) ayrılan bir tâifenin kurduğu Mu'tezile Mezhebi, Kur'ân'ın mahlûk/yaratılmış olduğu iddiâsında bulunmuş, *aklın haddini aşan ve tavrın verâe tavrı'l-akl* diye isimlendirilen meselelerde akla büyük pay biçmeye başlamıştır. Hasan-ı Basrî hazretleri bu tâifenin yanlış yaklaşımlarından dolayı olacak ki: أُنزِلَ الْقُرْآنُ لِيُعْمَلَ بِهِ فَاتَّخَذْتُمْ دِرَاسَتَهُ عَمَلًا *Kur'ân amel edilmek için gönderildiği hâlde siz onunla ilgili dirâse/araştırma yapma yoluna gittiniz* buyurmuştur. Mu'tezile'nin bu tavrı Ehl-i Sünnet ulemâsı tarafından tenkit edilmiş ve Kur'ân'ın *gayr-ı mahlûk/yaratılmamış* olduğu görüşü ısrarla savunulmuştur. Ehl-i Sünnet'in öncü isimlerinden İmâm-ı Gazzâlî (v. 505/1111) dinin kapalı bırakılmış konularının ancak *er-râsihune fi'l-ilm/ilimde derinleşenler* tarafından bilenebileceğini ve bu tâifeden olabilmek için de keşif ve müşâhede sâhibi olmanın lüzumunu vurgulamıştır. Gazzâlî, dînde fakîh olmayanların bu konularda araştırma yoluna gitmelerinin tehlikeli olduğunu söylemiş ve böylelerinin gerçekleştirdikleri çabaların ancak fitne çıkarmaya yaradığını ifade etmiştir. Gazzâlî'ye göre Mu'tezile tâifesi, araştırılmaması gereken dinî konuları tetkik etme yoluna gitmiş, lüzumsuz tartışmalara, zaman israfına sebep olmuştur. Mu'tezile'nin tartışmaya açtığı konular arasında yer alan *Kur'ân mahlûk mudur, değil midir? Kur'ân'ın harfleri kadîm midir, hâdis midir?* soruları İslâm âlemini oldukça uğraştırmış ve pek çok fitnenin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ehl-i İ'tizâl akıllarınca bahsi geçen meselelere açıklık getirmeye çalışmış ve ciddî münâzaralara girişmişlerdir. Oysaki Gazzâlî'ye göre Kur'ân-

¹ Bkz. Ebû'l-Meâlî Aynü'l-Kudât Abdullah b. Ebûbekir Muhammed Hemedânî, *Temhîdât-ı Aynü'l-kudât*, (thk: Afif Useyrân), İntişârât-ı Menûçehrî, 8. Baskı, Tahran: 1389, s. 178

² Bkz. Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, Feyzü'l-kadîr şerhi'l-Câmii's-sağîr fi ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr, Dârü'l-Fikr, Beyrut: 2010, c. 3, s. 46; Tirmizî'de أنا دار العلم وعليّ بابها *Ben ilim eviyim Alî onun kapısıdır*, şeklindeki rivâyet için bkz. Ebû'l-'Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmii't-Tirmizî*, (hızr. Yûsuf el-Hâc Ahmed), Dârü'l-Menhel, Dimaşk: 2011, c. 10, s. 210

ı Kerîm'in bizden istediği bu vb. konuları tartışmak değil, Kur'ân'ın emir ve nehiyelerine riâyet etmek ve sâlih amellerde bulunmaktır.³

İlcâmü'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm/Kelâm İlmi Konusunda Avâmın Ağzına Gem Vurmak isminde bir eser kaleme alan Gazzâlî, Kelâmcılar ve Felsefecilerin gereksiz yere yaptıkları tartışmalar neticesinde halkın îtikâdını bozulmuş, mânen ve îtikâden hasta olan kişilerin hastalıkları böylece daha da artmıştır. Mâmâfih ona göre Kur'ânî deliller gidâ gibi olup bütün insanlara faydalı iken Kelâmcıların getirdikleri deliller ise çok az sayıda insana fayda sağlamış, insanların ekserisine zarar vermiştir.⁴

Gazzâlî'nin İhyâ'sında belirttiğine göre selef-i sâlihîn kelâm ilmi ile uğraşmayı hoş karşılamamış, hatta bu ilimle uğraşmayı bid'at saymıştır. Zîrâ ilâhiyât bahislerinde naslardan ziyâde akla fazla pay biçilmiş ve akıl kendi alanının dışında olan ve Gazzâlî ile Aynü'l-Kudât'ın ısrârla "tavrun verâe tavri'l-akl/akıl ötesi alan" diye tâbîr buyurduğu, bu alanın meseleleri hakkında pek çok hatâyâ girilmiştir. Bundan dolayı ikisine göre ilâhiyat mevzûunda yaşanan tartışmalar ve taassub üzere gerçekleşen mücâdeleler kat'î sûrette câiz değildir. Nitekim onlara göre kutsal meselelerde tartışmayı âdet hâline getirenler, dînin aslî meselelerinde ihmâlkâr kişilikler olmuşlardır.⁵

Aynü'l-Kudât bu vb. pek çok konuda hocası Gazzâlî ile aynı görüştedir. Nitekim Mektûbât'ında bu konuları tartışanları eleştirir ve onların bu meselelere vâkıf olmadıklarını ifade eder. Hemedânî bir cemâatin Kur'ân kadîm midir? değil midir? şeklinde tartışmalara giriştiğini fakat bunlara Kur'ân nedir? diye bir soru sorulduğuna onların buna cevap verebilecek durum ve kapasitelerinin olmadığını, üstelik cevaplarında ittifâk edebilecek bir vâziyetlerinin de bulunmadığını beyân eder. Ona göre Kur'ân'ı tanımayan bir kişi nasıl kalkar da onun kadîm ve hâdis olabileceğini tartışır? Nitekim mezhepler arasındaki tartışmalar hep bu noktadan ortaya çıkmıştır, der.⁶

Filhakîka Ehl-i Sünnet âlimlerine göre *kelâm* sıfatı, Allah'ın yedi sübûtî sıfatından birisi olup Allah'ın zâtıyla birlikte kadîmdir ve gayr-i mahlûktur. Mu'tezile'ye göre ise *kelâm* Allah'ın fiilî sıfatlarından olup hâdistir, yânî mahlûktur. Bu düşüncenin sebebiyet verdiği akîdevî sonuçları ileride ele alacağımızdan dolayı şimdilik kısa geçelim.

Az önce bahsettiğimiz gibi vahiy mânevî bir vâkıa olup ulûhiyyet ile nübüvvet arasında gerçekleşen gaybî bir müvâsalattır. Binâenaleyh dînin üç esâsından biri olan ve vahiy ile gerçekleşen nübüvvet vazifesi *gayb âlemi* kökenli bir vazîfedir. İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî (v. 478/1085), İmâm Gazzâlî (v. 505/1111) ve Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî (v. 525/1131) gibi pek çok Ehl-i Sünnet uleması ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret'i (usûl-i selâse'yi) dîn'in üç temel esâsı yânî *usûlü'd-dîn* olarak belirlemişlerdir. Mâmâfih içerisinde yaşadığımız âlem açısından bu üç mesele *gayb* ve *bâtındırlar*. Hatta üst mertebelerde *ebtanü'l-butûn* ve *gaybü'l-guyûb* mâhiyyetindedirler. Nitekim üç mefhûmun da bilimsel olarak îzâhı ve isbâtı mümkün değildir. Ârifler bu tür mânâların hakikatlarına muttalî olabilmek için *bâtında açılan basîret gözünel'infitâhü aynı'l-basîre fi'l-bâtın'a* ihtiyaç duyulduğunu ifade ederler. Tabîatiyle ârifler ezbere konuşmazlar,

³ Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Zeynüddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, İhyâü ulûmî'd-dîn, Dârü İbni Hazm, Beyrut: 2005, s. 996, 1057-1058

⁴ Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Zeynüddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-keâm, (hzr: Komisyon), Dârü'l-Minhâc, Beyrut: 2017, s. 93-94

⁵ Gazzâlî, İhyâ, s. 31-32

⁶ Bkz. Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Ebûbekir Muhammed Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî, Nâmehâ-yı Aynü'l-Kudât, (hzr: Alî-Nakî Münzevî), İntişârât-i Esâfir, Tahran: 1387, c. 3, s. 344

bu konuya dâir görüşlerini kendi reylerinden değil Kur'ân'daki bâzı âyetlerden yola çıkarak temellendirirler. Vahiy mahsûlü olan ve nûrânî bir özellik taşıyan Kur'ân-ı Kerîm ve bu vahye muhatap olup onun tev'emi/ikizi olan Hz. Peygamber sadece şekil ve kalıplardan ibâret olmayıp asılları îtibâriyle mânevî ve rûhânî varlıklardır.

1. Aynü'l-Kudât'a Göre Kur'ân'ın Temel Özellikleri

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî pek çok eserinde Kur'ân'ın farklı vechelerine dikkat çeker. Onun Kur'ân hakkında söylediklerini bir araya getirdiğimizde çok çarpıcı tespitlerde bulunduğunu görürüz. Tasavvufî konuları işlerken genellikle Kur'ân'dan âyetlerle istişhâdlarda bulunur. Bu istişhâdlarından da açıkça anlaşılacağı üzere Kur'ân'a vukûfiyeti insanı hayrân bırakacak kadar hârikadır. Hemedânî, sürekli okuduğumuz fakat fark edemediğimiz incelikleri çok vecîz bir şekilde ifâde etmede çok başarılıdır. Şimdi de ilgili okumalarımızdan yola çıkarak onun nazarından Kur'ân-ı Kerîm'in ana hususiyetlerini ele alalım:

a. Kur'ân, Allah Katından Hz. Peygamber Vasıtasıyla Nâzil Olan Bir "Nûr"dur:

Nûr kavramı tasavvuf düşüncesin temel kavramlarından birisidir. Özellikle Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr*'ında ve Aynü'l-Kudât'ın *Temhîdât*'ında detaylı bir şekilde ele aldığı bu kavram, sonraları İşrâk Şeyhi Sühreverdî'nin (v. 587/1191) işrâk anlayışının ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (v. 638/12440) vahdet-i vücûd düşüncesinin önemli kavramlarından birisi olacaktır.

Burada hemen en başta belirtmemiz gereken hakikat tasavvufun temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok mânevî ve gaybî varlığı nûr olarak isimlendirmesidir. Bâhusûs Kur'ân'da Cenâb-ı Hak zâtını göklerin ve yerlerin nûru olarak zikretmiştir. Cenâb-ı Hak'ın zâtı hakkında teşbîhler yoluyla da olsa en açık bir şekilde tavsifte bulunduğu ve insanların idrâklerine sunduğu âyetlerden birisi Nûr sûresinin şu âyetidir:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba câm içerisinde dir. Câm, sanki inciden bir yıldız. Ne doğuya ve ne batıya mensûb olmayan mübârek bir zeytin ağacının (yağı)ndan yakılır. (Öyle mübârek bir ağaç) ki, neredeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl, parıldır. Allah, dilediği kimseyi nûruna iletir. Allah insanlara misaller verir. Allah her şeyi bilir.⁷

Bu âyet-i kerîme'de Cenâb-ı Hak kendi zâtını nûr olarak tavsîf ettiği gibi kelâm-ı kadîm'i olan Kur'ân-ı Kerîm'i ve bütün âlemlere rahmet yânî varlık sebebi olarak gönderdiği Hz. Peygamber'i⁸ de hakikatleri îtibâriyle nûr olarak isimlendirmiştir. Hemedânî, *قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ*, Şüphe yok ki size Allah'tan bir nûr ve berâberinde apaçık bir kitâb geldi,⁹ âyet-i kerimesinde geçen nûr kavramını müfessirlerin ekserisi gibi Hz. Peygamber'e yorar.

Aynü'l-Kudât *Temhîdât* isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'in nûr olması bahsini şöyle dile getirir:

*(Cenâb-ı Hak), kelâmı olan Kur'ân'ı "nûr" diye isimlendirdi: وَأَتَّبِعُوا النُّورَ الَّذِي أَنْزَلْنَا مَعَهُ "Onunla birlikte nâzil olan nûr'a tâbi olanlar ..."*¹⁰ *Sen Kur'ân'ı beyaz kâğıd üzerinde nakşedilen siyâh harflerden ibâret*

⁷ Nûr, 35

⁸ Aynü'l-Kudât, *Temhîdât*, s. 1-2. Ayrıntılı bilgiler için: Abdurrahim Alkış, Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî'nin Düşüncesinde Hakikat-i Muhammediyye, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Diyarbakır: 2015, c. VII, sy. 13, s. 139-161

⁹ Mâide, 15

¹⁰ A'raf, 157

bir şey mi zannediyorsun?! Bil ki kâğıt, kalem ve satırlarda nûr yoktur yânî bunlar nûr değillerdir. Aksi takdîrde القرآن كَلَامُ اللَّهِ غَيْرُ مَخْلُوقٍ 'Kur'ân Allah'ın kelâmıdır ve ğayr-i mahlûktur' ifâdesinin hakîkati ne anlam içerebilirdi ki?!¹¹

Hemen belirtelim ki bizim nûr kavramının hakîkatini şehâdet âlemindeki normal kuvvelerimizle idrâk etmemiz mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerden anlaşılan "nûr"un eşyanın hakikatini göstermeye yarayan, kâinâtı aydınlatan ve hak ile bâtılı, hayır ile şerri birbirinden ayırt etmeyi sağlayan ilâhî bir ışık olduğudur. Gazzâlî'nin Mişkât'ında belirttiği üzere nûrun merâtibi vardır ve varlık nûrlar hiyerarşisinden oluşmaktadır. Dünyevî, semâvî nûrlar gibi bâtınî ve mânevî nûrlar da bulunmaktadır.¹² Fakat bu bâtınî ve mânevî nûrları idrâk etmek herkese nasip olmaz. Örneğin Aynü'l-Kudât'ın âyetlerden yola çıkarak îzâh etmeye çalıştığı Nûr-i Muhammedî herkesin idrâk edebileceği bir nûr değildir. Ona göre Ebû Cehiller Ebû Lehebler bu nûru görmezlerken Ebûbekirler, Alîler gördü.

İmâm-ı Gazzâlî'ye göre bir yönüyle nûrânî olan Cenâb-ı Hak şiddet-i zuhûrundan mahfîdir. Gerçek Nûr Allah'tır, O'nun dışındaki nûrlara ancak mecâzen nûr denilebilir. Ve O'nun nûrunu hakıyla idrâk etmek mümkün değildir.

İşrâk Şeyhi Sühreverdî اللهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ Allah göklerin ve yerin nûrudur¹³ ve وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا Artık Rabbinin nûruyla yer aydınlanır (Zümer: 69) âyet-i kerîmelerinden yola çıkarak Cenâb-ı Hakk'ı nûrların kaynağı olarak görür ve O'nu Nûrül-Envâr diye tavsîf eder.¹⁴

Sûfîlere göre nûr mertebelerini detaylı bir şekilde idrâk etmek ve görmek için basîret gözüne ihtiyaç vardır. Böyle bir göze sahip olan kişiler ancak bu nûrları idrâk edebilirler. Hemedânî'ye göre basîretten nasîbi olmayan ve göremeyenler tıpkı körlerin renklere îmânı gibi bir îmânla bu nûrânî varlıklara inanmak zorundadırlar.¹⁵ Fakat Kur'ân'ın: وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا Bu dünyada kör olan âhirette de ködür, yolunu daha da şaşıracaktır¹⁶ beyânından anlaşılan büyük bir karanlıkla karşı kaşıya kalma tehdîdi hep sürecektir ve nitekim اللهُ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُّورٍ Allah bir kimseye nûr vermezse onun aydınlıktan asla nasîbi olmayacaktır¹⁷ bahtsızlığı hep devam edecektir.

Hemedânî'nin hocası olarak kabûl ettiği ve mânâ âleminde gördüğü ve zamanının ulemâ-i râsihun olan on şahıstan biri olarak zikrettiği ve bizdendir¹⁸ dediği İmâm-ı Gazzâlî Kur'ân'ı ziyâ/ışık saçan nûrânî bir varlık olarak niteler. Gazzâlî Kur'ân'ın aldanmadan kurtuluş vesilesi, hakikatlere ulaşma rehberi olmasının yanı sıra kalblerdeki hastalıklara şifâ kaynağı olduğunu söyler.¹⁹

¹¹ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 2

¹² Bkz. Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Zeynüddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, Mişkâtü'l-envâr ve misfâtü'l-esrâr, (hzr: Abdülazîz İzzüddîn es-Seyrevân), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut: 1986, s. 136

¹³ Nûr, 35

¹⁴ Bkz. Sühreverdî, Şihâbüddîn Yahyâ b. Habeş b. Emîrek, Pertevnâme, (Mecmûa-i âsâr-i Fârisî-yi Şeyh-i İşrâk içerisinde, hzr: Seyyid Hüseyin Nasr), Pejuheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutâleât-ı Ferhengî, Tahran: 1373, c. 3, s. 81; Elvâh-ı imâdiyye, s. 182-183

¹⁵ Bkz. Ebû'l-Meâlî Aynü'l-Kudât Abdullah b. Muhammed Hemedânî, Zübdetü'l-hakâik: Dîni Hakikatlerin Esâsı, (trc ve nşr: Abdurrahim Alkış), Hikemiyât Yayınları, İstanbul: 2020, s. 334

¹⁶ İsrâ, 72

¹⁷ Nûr, 40

¹⁸ Bkz. Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 280-281.

¹⁹ Gazzâlî, İhyâ, s. 322

Gazzâlî İhyâü ulûmi'd-dîn isimli eserinde nûr kavramı hakkında bâzı âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler zikreder. Bunlardan birisi Talak Süresi'nin ikinci ve üçüncü âyetleridir. وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ، Kim Allah'tan korkarsa Allah kendisine bir çıkış yolu gösterir²⁰, Ve ona hesâb etmediği/hiç beklemediği yerden rızık verir²¹. Gazzâlî bu iki âyeti şöyle tefsîr eder: *Yânî Allah Teâlâ ona müşkil ve şüpheli şeylerden çıkış yolu bağışlar ve tahsilde bulunmadan bir ilim öğretir, tecrübe olmaksızın kendisini fatîn/tecrübe sâhibi yapar.* Bu ifâdelerden anlaşılın insanın ancak takvâ sâyesinde elde edilen nûrla öte âlemleri idrâk edebileceği gerçeğidir.

Gazzâlî'nin konuyla ilgili zikrettiği bir diğer âyet-i kerîme de Enfâl Süresi'nin şu âyetidir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَقْتُلُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا *Ey müminler! Eğer Allah'tan korkarsanız, O size hak ile bâtılı ayırdedecek bir anlayış verir.*²² Gazzâlî ayrıca bâzı müfessirlerin *furkân tâbîrini hak ile bâtılı ayırdedecek bir nûr* olarak tefsîr ettiklerini belirtir. Nitekim kişi bu nûr vasıtasıyla şüphelerin içinden çıkar. Mâmâfih Buhârî ve Müslim rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.v) Allah'tan çokça nûr isteyerek şöyle duâda bulunmuştur: اللَّهُمَّ اعْطِنِي نُورًا وَزِدْنِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا *Ey Allahum! Bana nûr ver, nûrumu ziyâdeleştire. Kalbimde bana bir nûr nasîb et! Kabrimde bana bir nûr! Kulağımda nûr, gözümden nûr!*²⁴

Yukarıda sıraladığımız gibi sûfîlerin nazarında Allah nûr, Kur'ân nûr Hz. Peygamber nûrdur. Peki, bu nûrların mü'min kişilerle ilişkisi ne? diye soracak olursak âyet ve hadîslere göre Cenâb-ı Hak mü'minlere bu nûrları idrâk edebilecek bir nûr bağışlamıştır ve bu nûrla âlemlerde seyrederek. Mâmâfih bu nûra mazhariyet dahî *takvâ* ile. Nitekim Cenâb-ı Hak; يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَأَمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ *Ey iman edenler! Allah'a saygısızlıktan sakının ve resulüne iman edin ki size rahmetinden iki kat versin, aydınlığında yürüyeceğiniz bir nûr lutfetsin ve sizi bağışlasın*²⁵ buyurmuştur. Konuyla ilgili istişâhda bulunulan başka bir âyet de: *Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu?*²⁶ âyetidir. Zikrettiğimiz âyet-i kerîmelerde dikkati çeken bir gerçeklik de bahsi geçen nurun Allah tarafından bağışlanmış olması durumudur. Nitekim Cenâb-ı Hak Nûr süresinde *Allah dilediğini nûruna iletir*²⁷ buyurulmuştur. Sûfîlerin nazarında; Allah, Kur'ân ve Peygamber nûr oldukları gibi bu varlıklara yönelik îmân dahî bir nûrdur. Cenâb-ı Hak bu nûru dilediği kulunun kalbine ilkâ eder.

b. Kur'ân Allah'ın Kelâmıdır ve Gayr-i Mahlûktur

Yukarıda Hemedânî'den naklettiğimiz pasajda açıkça görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerîm bu âlemdeki kitaplara benzemez. Zîrâ o mahlûk değildir. Evet, Kur'ân'ın fihristesi veya günümüz tâbîri ile navigasyonu mesâbesinde olan Mushaf'ın kâğıt, kâlem, satır gibi kesif varlıklardan oluşan kısmı mahlûktur. Fakat bu Mushaf'ın işâret ettiği hakikatler ise nûrânî olup mahlûk değildir. Nitekim Mushaf'daki cümlelere âyet, yâni; işâret diye tâbîr buyurulmuştur.

²⁰ Talak, 2

²¹ Talak, 3

²² Enfâl, 29

²³ Bkz. Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbni Hacer el-Askalânî, Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Dârü'l-Mârifet, Beyrut: 1379, c. 11, s. 99

²⁴ Bkz. Gazzâlî, İhyâ, s. 900

²⁵ Hadîd, 28

²⁶ En'âm, 122

²⁷ Nûr, 35

Mushaf'taki harfler, kelimeler, cümleler Allah tarafından beşerin seviyesine indirilmiş ifâdelerdir. Allah yüceliği ve azameti ile kelâmı bulunsaydı hiç himse ve hiçbir varlık bu kelâmı dinlemeye güç yetiremezdi.

Ehl-i Sünnet akidesine göre Allah'ın kelâm sıfatı Allah'la birlikte ezeli ve ebedidir. Binâenaleyh Allah'ın kelâmı olan Kur'an da O'nun kelâm-ı ezelisidir.

Çok câlib-i dikkat bir tespit ve ifâdedir ki sûflerin nazarında Kur'an-ı Kerim, her ne kadar zâhiren Hz. Peygamber'in dudaklarından sâdır olmuş olsa da her kim o, *Muhammed'in kelâmıdır* derse *kâfir* olur. Hâk bu ki Ku'rân'a zâhiren bakıldığında Hz. Peygamber'in mübârek dudaklarından sâdır olduğu görülecektir. Nitekim zâhirperest davranıp konuya bu pencereden yaklaşırsak *bu kitap Muhammed'in kitâbıdır* diyeceğiz (hâşâ). Binâenaleyh Mevlânâ Mesnevî'sinde şöyle der:

گرچه قرآن از لب پیغامبرست هر که گوید حق نگفت او کافرست

*Gerçi Kur'an lebi-i pegamber'den sâdır olmuştur, fakat her kim Hak dememiştir derse o kâfirdir.*²⁸

Sahabe-i Kirâm, kutsal kitabımız olan Kur'an'ı Hz. Peygamber'den dinlediler ve kayıt altına aldılar. Kur'an'ı kayıt altına alırlarken nâzil olan kelâmı Hz. Peygamber'e değil Allah Teâlâ'ya nisbet ettiler. Târih boyunca Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e cân û gönülden îmân edenler meseleye hep böyle yaklaştılar. Fakat kalplerinde îmân problemi olanlar onu Muhammed'in kelâmı olarak gördüler. Nitekim İslâm'ın ilk asırlarında ortaya çıkan *Kur'an mahlûktur* iddiâsı Kur'an'ı Muhammed'in kelâmı olarak görenlerin görüşlerini destekler hâle geldi.

İslâmın ilk asırlarında yaşayan Ehl-i Sünnet ulemâsı gibi ilk dönem sûfleri de, *Kur'an gayr-i mahlûktur* kanâatine sâhip idiler. Fakat Mu'tezile mezhebi ise Kur'an'ın mahlûk olduğunu yâni sonradan yaratıldığını iddiâ etti. Mu'tezile'nin öncülerinden sayılan Cehm b. Dirhem (v. 124/742) ve Cehmiyye'nin kurucu ismi olan Cehm b. Safvân (v. 122/7445) bu düşüncüyü yaymak için çok çaba sarfettiler. Nitekim Cehm b. Safvân bu konuda İmâm Ebû Hanîfe (v. 150/767) ile sert tartışmalarda bulunmuş ve fikrini yaymak için idârecilerden istifâde etme yoluna gitmiştir.

el-Kâmil fi't-târih isimli eserin yazarı İbnü'l-Esîr'e göre Kur'an'ın yaratılmışlığı düşüncesini ilk ortaya koyan kişi Hz. Peygamber'e sihir yaptığı söylenen yahûdî asıllı Lebîd b. A'sam'dır. Lebîd, Tevrât'ın yaratılmış olduğu düşüncesine sâhip birisi idi. Onun bu konudaki görüşlerini asıl yayan kişi ise bu konuda bir eser de kaleme alan yeğeni Tâlût'dur. Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşü kısa bir süreliğine de olsa Abbasî devletinin resmî görüşü hâline gelmiş ve buna karşı çıkan Ahmed b. Hanbel (v. 241/855) ve arkadaşları şiddetli işkencelere mârûz kalmıştır.²⁹

c. Kur'an'ın Hakikatini Öğreten Allah'tır

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî'ye göre Kur'an diye isimlendirilen Allah kelâmı, ancak Allah Teâlâ veya Resûlü'nden veya Kur'an ehli denilen zatlardan öğrenilir. Sıradan insanlardan öğrenilen mukaddes kitap ilmi Kur'an ilmi değil, Mushaf ilmidir. Cenâb-ı Hak: ﴿الرَّحْمٰنُ ﴿1﴾ ﴿4﴾﴾ عِلْمُ الْفُرْاٰنِ ﴿2﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ ﴿3﴾ عِلْمُهُ الْبَيِّنٰتِ ﴿4﴾﴾ *Rahmân Kur'an'ı öğretti, İnsânı yarattı ve ona Kur'an'ın beyânını/tefsîrini öğretti*³⁰ buyurmaktadır. Sûflerin nazarında Mushaf öğrenmek ve öğretmek başka Kur'an'ı öğrenmek ve öğretmek ise başka başkadır. Aynı şekilde Mushaf'ın tefsîr ve beyânını öğrenmek ve öğretmek başka Kur'an'ın tefsîr ve beyânını öğrenmek ve öğretmek de

²⁸ Mevlânâ Muhammed Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i mânevî, (hzr: Nizâmüddin Nûrî), İntişârât-ı Kitâb-ı Âbân, 5. Baskı, Tahran: 1386, s. 512

²⁹ Ayrıntılı bilgiler için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, Halku'l-Kur'an md. DÎA, İstanbul: 1997, c. 15, s. 371-375

³⁰ Rahmân, 1-4

başka başkadır. Aynü'l-Kudât'a göre hakikatler Mushaf'ta değil fakat hakikatleri ondan talep edip aramak gerekir.

Hak Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok yerde Kur'ânî ilimlerin ve onun hikmet boyutunun tahsîle değil mevhibe olarak bâzı insanlara verildiğini ifâde etmektedir. Mâmâfih, Hemedânî'nin dikkat çektiği bir konu da *ilim ve hikmet tâbîrlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de binâ-mechûl/edilgen kalıplarıyla kullanılmasıdır*: *بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ* Hayır, bu Kur'ân kendilerine gerçek vahiy bilgisi verilenlerin göğüslerinde/kalblerine ışıldayan, açık açık âyetlerdir³¹ buyurulmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de: *يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا* O, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse ona hayr-ı kesîr verilmiş olur.³² Bu iki âyette açıkça görüldüğü üzere *ilim ve hikmet ûtû/verilenler ve yu'te/verilirse* gibi edilgen kalıplarla kullanılmıştır.³³ Yâni ilim tahsîl edilip alınmaz mevhibe olarak Hak tarafından bağış olarak verilir.

Hemedânî, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen alleme/öğretti, *yuallimühüm/onlara öğreten, yuallimüküm/size öğreten, allemnahu/ona öğrettik, allemeke/sana öğretti, âteynahü/ona verdik* gibi fiillere dikkat çekerek *ilim ve hikmetin Allah tarafından öğretildiğine dikkat çeker, şöyle der: Halk tarafından öğretilen her şey berr/kara ve berrî/karasaldır. Hak tarafından öğretilen şeyler ise; ki: القرآن الرحمنُ عِلْمُ الْقُرْآنِ Kur'ân'ı öğreten Rahmân'dır.*³⁴ *Mâmâfih bahr/deniz ve berrî/karasaldır ve denizin de nihâyeti yoktur. Zîrâ: وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ*³⁵ O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz.³⁶ *Cenâb-ı Hak bu söylediklerimi ve yüzbinlerce benzerini bana vermiş ve كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمْ*³⁷ *Kalblerine îmânı yazmış/nakşetmiş*³⁷ *mektebinde وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا*³⁸ *Âdem'e bütün esmâyı öğretti*³⁸ *Mualliminin diliyle وَعَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمُ*³⁹ *İnsâna bilmediğini öğretti*³⁹ *medresesinde mâlûm kılmuştur.*⁴⁰ *İleride bu makâmda وَيُعَلِّمُهُمْ*⁴¹ *Onları tezkiye eden/arındıran*⁴¹ *ifâdesinin ne anlama geldiğini bileceksin zâten. وَيُعَلِّمُهُمُ*⁴² *Onlara kitâbı öğreten*⁴² *ifâdesinden kastedilen 'ümmetine kitâbı öğretti' yâni 'Kur'ân' ve 'hikmet'i tâlîm buyurdu, mânâsıdır. Bu 'hikmet' وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ*⁴³ *Ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik*⁴³ *hikmetidir. Yâni o zât onlara söylenmesi gereken şeyleri söyler. Nitekim وَمَنْ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا*⁴⁴ *'Kime hikmet verildiyse ona hayr-ı kesîr verilmiştir*⁴⁴ *cümlesi/âyeti bunun açık delilidir. Ey Muhammed! Bilmediklerini Biz sana öğrettik. وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ*⁴⁵ *Bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah'ın lutfu gerçekten büyük olmuştur.*⁴⁵ *Ey Muhammed! Bizim ahlakımızla ahlâklan, Bizim sana verdiğimiz fazîlet ve ahlâkı sen dahî bi-çâregân'ın üzerine akıt, onlara da dağıt Zîrâ seni gören Bizi görmüştür, sana itâat eden Bize itâat etmiştir. مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ*

³¹ Ankebût, 49

³² Bakara, 269

³³ Bkz. Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 5

³⁴ Rahmân, 1-2

³⁵ Bakara, 255

³⁶ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 8

³⁷ Mücâdele, 22

³⁸ Bakara, 31

³⁹ Alak, 5

⁴⁰ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 203

⁴¹ Âl-i İmân, 164

⁴² Âl-i İmân, 164

⁴³ Kehf, 65

⁴⁴ Bakara, 269

⁴⁵ Nisâ, 113

Resûlullah'a itâat eden Allah'a itâat etmiş olur.⁴⁶ Zâten o, وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ⁴⁷ Yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.⁴⁸

Yukarıdaki pasajlarda bahsi geçtiği üzere Allah peygamberlerine vahiy mahsûlü bilgiler aktarmakda ve onlara tahsîlle değil, farklı bir yolla tâlimde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Cenâb-ı Hakk bâzı rivâyetlere göre peygamber olmayan Hz. Hızır gibi bâzı insanlara da kendi katından ilim vermektedir. فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا. *Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.*⁴⁹ Bu durum bize mânevî bilginin peygamberler dışında başka insanlara da bahsedilebileceğini göstermektedir. Aynü'l-Kudât Zübdetü'l-hakâik isimli eserinde: *Sen, akıl ötesi âlemden beslenen velâyet hakikatini tekzîb edenin daha öteden beslenen nübüvveti inkâr etmeyeceğini mi düşünüyorsun? Böyle bir kişi nübüvvetin hakikatini diliyle tasdik etse de, kalb ile i'tikâd şeklinde îmân ettiğini iddia etse de yanlış üzeredir* şeklinde uyarıda bulunmaktadır.⁵⁰

Kur'ân'ın hakikatlerinin tahsîlle değil takvâ sâyesinde Allah tarafından öğretilen bilgi ile elde edildiğini gösteren güzel bir örnek de Aynü'l-Kudât'ın üstadlarından olan Şeyh Bereke isimli zâtın Kur'ân ilmindeki yüce himmetidir. Hemedânî Mektûbât'ında Şeyh Bereke isminde bir şeyhinden bahseder. Onun Kur'ân'dan Fâtiha ve birkaç sûre dışında herhangi bir ezberinin olmadığını ve bunları dahî hakkıyla bilmediğini belirtir. Fakat buna rağmen onun bildiği ve idrâk ettiği Kur'ân hakikatlerinin çok yüksek perdelerden olduğunu ve kendisinin dahî bunlardan ancak azını bildiğini söyler. Hemedânî, üstelik bu bildiklerini de onun nezdinde îfâ ettiği hizmetler sâyesinde elde ettiğini söyler.⁵¹

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî'ye göre peygamber ve velîlerin ilimleri ledûnnî olup Allah tarafından kendilerine tâlim buyurulmuştur. Hemedânî, yirmi dört yaşındayken kaleme aldığı Zübdetü'l-hakâik isimli eserinde bu konuda şu açıklamaları yapar: *Enbiyânın ilimleri ulûm-i ledûnniyedendir. İlmîni kitaplardan ve muallimlerden elde eden kişi, ilminde verese-i enbiyâ'dan değildir. O, ancak "mîrâs" kavramının mânâsının yatay bir şekilde genişletilmesiyle ilim mîrâsçısı sayılabilir. Oysaki ulûm-i enbiyâ ancak Allah'tan (azze ve celle) öğrenilir. Nitekim Cenâb-ı Hak:*

أَفَرَأَى وَرَثَتِكَ الْأَكْرَمَ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

*Kalemle öğreten, insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir*⁵² buyurmaktadır. Hak Teâlâ'nın tâliminin sadece nebîlere has bir husûs olduğu zannedilmesin. Cenâb-ı Hak: *وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ* *Takvâ sâhibi olunuz, Allah size öğretir*⁵³ buyurur. Her kim sülûkünde takvânın hakikatine vâsıl olursa Allah ona bilmediğini öğretir ve onunla berâber olur. Hak Teâlâ: *سُپْهَسِيزِ اِلِلّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا وَالَّذِيْنَ هُمْ مُّحْسِنُوْنَ* *Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir*⁵⁴ buyurmaktadır. Müteşâbih ibâreler ile tâbîr olduğundan dolayı bu vb. ilimlerin hakikatlerini ancak zevk yoluyla tahsîl edenler idrâk edebilirler. Bu idrâk dahî Hak Teâlâ'nın tâlimi ile gerçekleşmektedir. Binâenaleyh Cenâb-ı Hak: *وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لَضَرِبِهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ* *İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak âlimler*

⁴⁶ Nisâ, 80

⁴⁷ Bakara, 151

⁴⁸ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 184

⁴⁹ Kehf, 65

⁵⁰ Bkz. Aynü'l-Kudât, Zübdetü'l-hakâik: Dînî Hakikatlerin Esâsı, s. 158

⁵¹ Aynü'l-Kudât, Nâmeahâ, c. 2, s. 51

⁵² Alak, 3-5

⁵³ Bakara, 282

⁵⁴ Nahl, 128

düşünüp anlayabilir⁵⁵ buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'i Cenâb-ı Hak'tan vâsitasız bir şekilde öğrenmeyenler; وَمَا يَخْتَصِمُوا إِلَّا الْغَائِبُونَ Ancak âlimler anlayabilir⁵⁶ âyet-i kerîme'sinde işâret edilen âlimler zümresinden sayılmazlar.⁵⁷

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî âyetlerden yola çıkarak Allah'ın kelâmının ancak hakîkî mü'minler tarafından idrâk edilip anlaşılabileceğini söyler. Kâfirlerin bu kelâmı duymalarının ise mecâzî olduğunu belirtir. Hemedânî şöyle der: *Ebû Cehil ve Ebû Leheb, Kur'ân'ı anladılar mı, anlamadılar mı? Harflerin Arabiliği cihetiyle anladılar elbette. Fakat onun hakikatleri konusunda kör idiler. Kur'ân onlardan: صُمُّ بَكْمٌ عُمِّيٌّ Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir⁵⁸ diye haber vermektedir. Ey Azîz! Bil ki Kur'ân-ı Kerîm 'müşterekü'd-dilâle ve'l-lafz/hem bâtını hem zâhiri hak sıdk üzere olan' bir eserdir. Bâzen olur ki lafz-ı Kur'ân itlak olunur bundan maksad da Kur'ân'ın harf ve kelimeleridir. Bu tür bir itlâk mecâzîdir. Bu konuda Kur'ân kâfirlerin onu (Kur'ân'ı) işittiğini belirtir: وَإِنْ أَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, Allah'ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al.⁵⁹ Fakat asıl hakikat şudur ki Kur'ân'ı itlak ettiklerinde Kur'ân'ın hakikati dışında bir şeye itlâk etmezler. Ve bu itlak gerçek bir itlâk olup Kur'ân bu husûsta kâfirlerin işitmediğini vurgular: إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْوَتَى Sen sağırlara işittiremezsin.⁶⁰ (...) Ebû Leheb تَبَّتْ عَيْنَاكَ يَا أَهْلَ الْكَافِرِينَ De ki ey kâfirler! Ebû Leheb'in elleri kurusun!⁶¹ ifâdesinden başka bir şey anladı, Ebû Cehil تَبَّتْ عَيْنَاكَ يَا أَهْلَ الْكَافِرِينَ De ki ey kâfirler!⁶² ifâdesinden başka şeyler anladı. Ebûbekir ve Ömer ise تَبَّتْ عَيْنَاكَ يَا أَهْلَ الْكَافِرِينَ ifâdesinden başka şeyler anladı.⁶³*

Tasavvuf düşüncesinin öncü isimlerinden İbnü'l-Arabî, hem Fütûhât'ında hem Fahreddîn-i Râzî'ye gönderdiği mektûbunda⁶⁴ âriflerin Kur'ân bilgilerini Hak Teâlâ'dan öğrendiklerini Bâyezid-i Bistâmî'nin zâhirî müfessirlere yönelik tenkit mâhiyetindeki bir sözünden yola çıkarak izâh eder. Bâyezid şöyle der: *Siz bilgilerinizi ölümler yoluyla öğreniyorsunuz, 'falan kişi falan kişiden bize rivâyet etti ki' diyorsunuz. 'O nerede' diye sorduğunuzda, 'öldü' diyorsunuz 'falan kişiden' dediğiniz nerede? diye sorduğunuzda da 'öldü' diyorsunuz. Biz ise Hayy-ı Lâ-Yemût olan Allah'tan alıyoruz.⁶⁵*

İbnü'l-Arabî Fütûhât'ının başka bir yerinde de âriflerin merci-i taklîdlerinin Cenâb-ı Hak olduğunu, hakîkî bilginin de ondan öğrenilen bilgi olduğunu belirtir. İbnü'l-Arabî kendisi gibi âlim ve ariflerin Kur'ân hakkında tefsîr ve te'vîllerde bulunurken fikir kuvvesini kullanarak değil takva yoluyla bilgi elde etmeyi yeğlediklerini söyler. Mâmâfih o da tıpkı Aynü'l-Kudât gibi velâyeti risâletin bir hücceti olarak görür ve mânevî bilgilerin sâdece peygamberle hâs olmayıp Cenâb-ı Hak'ın velî kullarına da bu tür bilgileri bağışladığını ifâde eder: *Binâenaleyh nazar-i fikrinin sahihini/doğrusunu fâsidini/yanlışını birbirinden ayırt edip hüküm verirken merci-i taklîdimiz Allah'tır. Biz, fikir kuvvesini isti'mâl etmeden önce öğrenmeyi istediğimiz bilgiyi bize versin*

⁵⁵ Nahl, 43

⁵⁶ Ankebût, 43

⁵⁷ Aynü'l-Kudât, Zübdetü'l-hakâik: Dini Hakikatlerin Esâsı, s. 264-266

⁵⁸ Bakara, 18

⁵⁹ Tevbe, 6

⁶⁰ Neml, 80

⁶¹ Tebbet, 1

⁶² Kâfirun, 1

⁶³ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 170-171; Hemedânî benzeri ifâdeleri Mektûbât'ında da zikreder. Bkz. Aynü'l-Kudât, Nâmeihâ, c. 2, s. 64-65

⁶⁴ Bkz. İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Alî, Risâle ile'l-İmâm er-Râzî, Resâil içerisinde, (hzr: Muhammed Abdulkerîm en-Nemrî), Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût: 2001, s. 185-186

⁶⁵ Bkz. İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Alî, el-Fütûhâtü'l-mekkîyye fî mârifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye, (hzr: Mahmûd Matarcî), Dârü'l-Fikr, Beyrût: 1994, c. 5, s. 269

diye, işin başında Allah'a mürâcaat ederiz. Tâife/Sûfiler, bu görüşü benimsemişler ve Allah'ın verdiği bilgiye göre amel etmişlerdir. Bu bilgi, nebilerin, resûllerin ve ehlullâhdan ülu'l-ilm olanların bilgisidir. Fikirleriyle sınırlarını aşmamışlardır. (...) Oysaki bütün işlerde Allah'a mürâcaat etmek en doğrusudur. Nitekim O, وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ Bütün işler O'na ircâ eder⁶⁶ buyurmaktadır. (...) Gerçek ilim Allah'tan alınan ilimdir. Zîrâ Âlîm olan sâdece O'dur (c.c). Bilgisini O'ndan öğrenmeyenin bilgisinde şüphe vardır. Biz, O'nu taklîd edenleriz. O'nun nezdinde olan ise hakkdir. Öyleyse biz, bize bildirdiği konularda O'nu taklîd ederken 'ulemâ/âlim' ismine, verdikleri bilgilerde nazar-i fikrî sâhiplerini taklîd edenlerden daha layığız. Hiç şüphesiz onlar ilm-i billâh'da لَا يَرَالُونَ مُخْتَلِفِينَ Sürekli görüş ayrılığı içerisindeyler.⁶⁷ Nebiler ise, çok sayıda olmalarına ve aralarında uzun asırlar geçmesine rağmen, ilm-i billâh'da görüş ayrılığına düşmemişlerdir. Çünkü onlar, bilgiyi Allah'tan almışlar. Ehlullâh ve hass kulları da böyledir. Sonra gelen öncekini tasdik eder ve birbirlerini desteklerler. Bu özellikleri bile ilmin kendilerinden alınması gerektiğine yeteri derecede delildir. (...) Allah'ı ve başkalarını bilmede Allah'ı taklîd etmek gerekir. Biz, kendisi hakkındaki bilgimizde, bize ilkâ ettiği bilgiye göre hareket ederiz. Bizimle bir irtibât söz konusu olursa bize hitâbi ekseninde konuşuruz, sınırlarımızı aşmayız, bununla yetiniriz. Şâyet irtibâtı ortadan kaldırırsa bulundurduğu mevâtında durmaya devâm ederiz ve bu dâirenin sınırlarını aşmayız. Binâenaleyh hüküm, bize değil, O'na âit olur. Böyle olunca görüşlerimizde sürekli isâbet ederiz, yanılmayız. İşte bu durum, enbiyâ hakkında "ismet", evliyâ hakkında ise "hıfz" diye tâbîr olunmuştur. (...) İşte bizim esâs aldığımız düşünce budur. (...) Bu, Hakkı taklîdte zehâbımız olup, dünyâ ve âhirette necâtın ve bilginin yoludur. Bu aynı zamanda nebilerin, resûllerin ve feyzi kabûl eden ilahiyâtçıların yöntemidir. Allah'tan sana bir bilgi geldiğinde, onu fikir terâzisiyle tartma ve aklının o bilgiye ulaşacağı bir yol aramaya koyulma! Yoksa hemen helâk olursun! Çünkü ilâhî bilgi, fikir terâziyle tatılmaz, çünkü terâziyi vaz' eden ilâhî bilgidir. Onu vaz' eden nasıl olur da onun hükmü altına girebilir?⁶⁸

Sûfî düşüncenin şiire yansımış hâlînin pîri olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî'sinde bahsimizle ilgili olarak Kur'an'ın hakîkî beyanının da Hak Teâlâ tarafından öğretildiğini dile getirir. Mesnevî'de şöyle der:

قول حق را هم ز حق تفسیر جو هین مگو ژاژ از گمان ای سخت رو

Hakk'ın sözünün tefsirini Hak'tan ara/Şüphe üzere beyhude yorumlar yapma ey katı yüzlü/küstah adam.

Mesnevî şârihlerinden Ahmed Avnî Konuk, Mevlânâ'nın bu beytini şerh ederken şöyle der: Muhakkıkların esrâr-ı ilâhiyyeye dâir sözleri, kalblerine vâkî olan ilhâm-ı ilâhî olduğundan Hakk'ın sözüdür. Binâenaleyh ey talîb-i hakîkat! Hakk'ın sözünün tefsîrini yine Hak'da fânî olan halîfe-i Hak'tan iste! Ey pek yüzlü (kalın kafalı) ve cesâretli olan kimse! Sakın onların yüksek ve dakik sözlerini okuyup kendi zan ve tahmîninden bir takım hezeyânlar ve mânâsız sözler söyleme!⁶⁹

d. Kur'an Canlı Bir Varlıktır, Her Hastalığa Şifâ Kaynağıdır, Şefâatçidir

Kur'an-ı Kerîm kendisini tavsîf ederken genellikle insanın sâhip olduğu özelliklerle tavsîf eder: Örneğin; Mecîd, Hakîm, Azîm, Kerîm gibi. Bu özellikler aynı zamanda halîfetullah olan insanın özellikleri arasında yer alır. Aynü'l-Kudât bu meseleyi îzâh ederken şöyle der: Bir perdede/mertebede Kur'an'a 'Mecîd' diye isim verirler ki بِئِنَّ هُوَ قُرْآنٌ مُجِيدٌ Şüphesiz o (asılsız saydıkları

⁶⁶ Hûd, 123

⁶⁷ Hûd, 118

⁶⁸ İbnü'l-Arabî, el-Fütühâtü'l-mekkiyye, c. 3, s. 526-528

⁶⁹ Ahmet Avnî Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, (hzr: Dilâver Güner-Mustafa Tahralı), Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2008, c. 12, s. 128

kitab) şânu yüce bir Kur'ân'dır.⁷⁰ Başka bir perdede 'Mübîn' diye isimlendirirler ki: وَكِتَابٌ مُّبِينٌ Ve apaçık bir kitâb⁷¹, bir diğer perdede 'Azîm' diye isim verdiler: وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur'ân'ı verdik.⁷² Bir diğer perdede 'Azîm' diye isimlendirdiler ki: وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ O, gerçekten çok azîz/değerli bir kitaptır.⁷³ Başka bir âlemdede 'Kerîm' diye isim verdiler ki: إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ Kuşkusuz o, değeri kerîm/çok yüce Kur'ân'dır.⁷⁴ Bir diğer cihânda 'Hakîm' diye isimlendirirler ki: آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ Bunlar hüküm ve hikmet dolu kitâbın âyetleridir.⁷⁵ Kur'ân'ın sem'-i zâhir ile duyamayacağın binlerce ismi vardır. Şâyet sem'-i derûnî sâhibi isen حم عسق Hâ mîm ayn sîn kâf⁷⁶ âleminde gizli bir şekilde sana bu isimleri bildirirler.⁷⁷

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî Kur'ân-ı Kerîm'in güç ve kuvvet bakımından müdhiş bir rûhâniyete sâhip olduğunu, Kur'ân'ın tâbiriyle; şâyet dağların üzerine indirilse dağların korkudan titreyip paramparça olacaklarını vurgular. Hemedânî, ayrıca kelâm-ı ezeli olan Kur'ân'ın tıpkı mâhir bir doktor gibi şifâ bağışlayıcı bir varlık olduğunu ifade eder. Nitekim Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de kelâm-ı kadîmi olan kitâbı hakkında şöyle bir beyânda bulunmaktadır: وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا Biz Kur'ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o mü'minler için bir şifâ, bir rahmettir; zâlimlerin ise sadece ziyânını arttırır.⁷⁸ Hemedânî bu bahsi Temhîdât'ında şöyle dile getirir: Ey Azîz! Bu âyeti anlamışmısın acaba! Hak Teâlâ buyuruyor ki: لَوْ أَنزَلْنَاهَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün.⁷⁹ Ve Hz. Peygamber (a.s) demiş ki: لَاقْفَرَ بَعْدَهُ وَلاَ عِشَىٰ لِّدُونِهِ Kur'ân öyle bir zenginlik ki ondan sonra fakirlik ve ondan öte zenginlik yoktur.⁸⁰ Ey Azîz! Şâyet Kur'ân izzet perdesini yüzünden kaldırırsa ve azamet burkasını üstünden atarsa firâk-ı lika-yı Hudâ'dan –Tebâreke ve Teâlâ- dolayı hasta olanların tamamı şifâ bulur ve cümlesi derdlerinden necât bulur. Hz. Mustafa'dan (s.a.v) dinle! Diyor ki: هَٰذَا الْقُرْآنُ هُوَ الدَّوَاءُ Hakîkî devâ/şifâ kaynağı Kur'ân'dır.⁸¹ Kur'ân, tâlibi Matlûb'a çeken ve O'na ulaştıran bir habldir/halattır. Kur'ân'ı bu âleme harf kisveleri içerisinde göndermişler ve her harfine milyonlarca cân alıcı gamze yüklemişler.⁸²

İmâm-ı Gazzâlî İhyâ'sında bahsimizle ilgili; Allah Teâlâ'nın yanında en büyük şefâatçi Kur'ân'dır⁸³ şeklinde bir hadîs rivâyet eder. Nitekim Müslim gibi önemli bir hadîs kaynağında; إقرئوا القرآن فإنه يجيء يوم القيامة شفيحاً لصاحبه Kur'ân okuyun. O, kendisini okumuş olanlara kıyâmet gününde

⁷⁰ Burûc, 21

⁷¹ Neml, 1

⁷² Hicr, 87

⁷³ Fussilet, 41

⁷⁴ Vâkıa, 77

⁷⁵ Yûnus, 1

⁷⁶ Şûrâ, 1-2

⁷⁷ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 174

⁷⁸ İsrâ, 82

⁷⁹ Haşr, 21

⁸⁰ Bkz. Münâvî, Feyzü'l-kadîr, c. 4, s. 535

⁸¹ Bkz. Münâvî, Feyzü'l-kadîr, c. 4, s. 536

⁸² Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 168

⁸³ Hadîsin kaynağını bulamadık. İhyâ'nın hadîs tahrîrleri kısmında Abdülmelik b. Habîb tarafından Saîd b. Süleym yoluyla mürsel olarak rivâyet edildiği belirtilmektedir.

şefâat eder⁸⁴ şeklinde bir hadîs rivâyeti bulunmaktadır.⁸⁵ Mâmâfih bu hadîs-i şerîflerde geçen şefaatçi olma durumu canlı varlıkların özelliklerindedir.

İbnü'l-Arabî el-Vesâyâ isimli eserinde Kur'an'ın canlı varlık olduğuna ve şifâ bahşettiğine dair Kur'an'ın bir kerâmetini zikreder. Şöyle ki: *Bir keresinde hummaya yakalanmış, o kadar hastalanmışım ki ölmüş gibiydim. Bir baktım ki görüntüleri çirkin olan bâzı kimselerin gelip bana işkence yapmaya kalkıştıklarını gördüm. Sonra bir baktım ki güzel kokulu ve yakışıklı bir zât gelip onlara engel oluyordu. Ona, "sen kimsin?" dedim. O da "Ben Yâ-sîn Sûresi'yim, seni korumaya geldim" dedi. Kendime gelince babamın gözyaşı dökerek Yâ-sîn okuduğunu gördüm.*⁸⁶

e. Kur'an ve İnsân İkizdir

Sûfilere göre Kur'an'ın tamamı "hâkîkî insân"ın, yânî Hz. Peygamber'in şerh ve beyânından ibârettir. Nitekim Hz. Âişe (r.a.) *فإنَّ خُلُقَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ الْقُرْآنَ* Hz. Peygamber'in (s.a.v) *ahlâkı Kur'an idi*⁸⁷ buyurmaktadır. Bu ifâde Hz. Peygamber'in yürüyen Kur'an olduğuna işâret eder. Sûfiler arasında yaygın olan bir söz de *القرآن والإنسان توأمان* Kur'an ve insân ikizdirler sözüdür. Onların bu sözle kastettikleri mânâ Kur'an'ın insan gibi canlı bir varlık oluşu ve onun insanın serencâmını ifâde etmesidir. Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî; *شُيْطَةٌ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ* Şüphe yok ki size Allah'tan bir nûr ve berâberinde apaçık bir kitâb geldi⁸⁸ âyeti ve *وَاتَّبِعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ* Onunla birlikte gönderilen nûra uyanlar⁸⁹ âyetini bir arada zikrederek hem insanlığın temsilcisi olan Hz. Peygamber'in hem de kelâmullah olan Kur'an'ın nûrâniyetlerine ve benzerliklerine dikkati çeker.⁹⁰

Mevlânâ Mesnevî'sinde bu bahisle ilgili şöyle bir beyit dillendirir;

چون تو در قرآن حق بگریختی با روان انبیا آمیختی
ماهیان بحر پاک کبریا هست قرآن حال های انبیا

*Kur'an'la hem hâl olan kişi enbiyânın ervâhlarıyla buluşmuş olur. Zîrâ Kur'an Cenâb-ı Hakk'ın bahri-i pâkinde mâhiler gibi olan enbiyânın ahvâlinden ibârettir.*⁹¹

İmâm-ı Gazzâlî'nin İhyâ'sında naklettiğine göre Amr İbnü'l-Âs: *Kim Kur'an okursa kendine vahiy indirilirse de kalbine Kur'an derç edilir* buyurmuştur.⁹² Burada Kur'an'ın okunmasından maksad herhalde *Mushaf'ın okunması* değildir. *Kur'an'ın kalbe derç edilmesinden* kasıt da kişinin Kur'an okuması değil Kur'an olmasıdır. Tıpkı Hz. Alî'nin mızraklarının uçlarına Kur'an sayfalarını takan karşıtlarına *Ben konuşan Kur'an'ım, siz yalan söylüyorsunuz* demesi gibi.

Yine Gazzâlî, İhyâ'da naklettiğine göre Muhammed İbni Kâ'b el-Kurazî⁹³ (v. 108/726) ismindeki bir zât şöyle buyurmuştur: *Kur'an kime tebliğ edilirse sanki onunla Allah Teâlâ konuşur,*

⁸⁴ Bkz. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, Şerhu Sahîhi Müslim, (hzr: Hânî el-Hâc-İmâd Zekî el-Bârûdî), el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, Kahire: trhsz, c. 6, s. 92

⁸⁵ Gazzâlî, İhyâ, s. 322-323

⁸⁶ İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî, el-Vesâyâ, Dârü'l-Cil, Beyrût: 1988, s. 138.

⁸⁷ Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim, c. 6, s. 17

⁸⁸ Mâide, 15

⁸⁹ A'râf, 157

⁹⁰ Bkz. Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 1-2

⁹¹ Bkz. Mevlânâ, Mesnevî, s. 57

⁹² Gazzâlî, İhyâ, s. 324

⁹³ Ebû Hamza Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Hz. Alî'nin hilâfetinin son yıllarında Kûfe'de doğan müfessir tâbiündendir. Kur'an'ın sırlarına vâkıf bir zât olarak bilinir. Hayatı hakkında bilgiler için bkz. Mehmet Emin Maşalı, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî md. DİA, İstanbul: 2005, c. 30, s. 545-546

ona vahiyde bulunur. Bu hâli yaşayan kişi Kur'an'ı dirâset için okumaz, bilâkis kölenin efendisinden gelen bir yazıyı okuduğu gibi okur. Ve içindeki emirlerle gereğince amel eder.⁹⁴ Burada dikkat edilmesi gereken bir husus şudur ki bahsi geçen vahiyde bulunma peygamberlik vahyi değil mes'ûliyet ve muhatab olma vahyidir.

Gazzâlî'nin İhyâ'sında naklettiği başka bir rivâyete göre İmâm Câfer-i Sâdık şöyle buyurmuştur: *Vallahi Allah kelâmında halkına tecellide bulunmaktadır, fakat insanlar bunu görmüyor.*⁹⁵ Yukarıda naklettiğimiz rivâyet ve bahislerden açıkça anlaşıldığı üzere Kur'an insanın yol arkadaşı ve rehberidir. İnsana insanı anlatır.

ea. Kur'an Peygamber ve Velîlerin Gönülleriyle Uyumlu Bir Kitap Olduğu İçin Sâlih İnsanların Hidâyet ve Saâdetlerini Artırır

Kur'an bir kısım insanlar için hidâyet rehberi iken bir kısım insan için de dalâlet aracı olabilmektedir. Nitekim Kur'an'ın bizzât kendisini bu şekilde târif etmektedir: *يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ* Allah onunla birçoklarını sapıklığa düşürür, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla başkaları değil ancak fâsık olanları saptırır.⁹⁶ Örneğin Kur'an; Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir gibi zatlar için hidâyet rehberi iken Ebû Cehil ve Ebû Lehebler için dalâlet rehberi olmuştur.

Hemedânî'ye göre Kur'an Enbiyâ ve Evliyâ'nın gönülleriyle uyumlu bir kitaptır. O, bu hakikatini Temhîdât'ında şöyle dillendirir: *Mukaddes bir mâhiyet arz eden Kur'an'ın hakikati enbiyâ ve ehl-i velâyetin gönüllerine makrûn/bitişik ve manûttur/bağımlıdır/uyumludur. Bu iki fırkanın hayâtı Kur'anla idâme olunmaktadır. Evet, (Kur'anın hakikatleri) kitâbda değildir, fakat sen yine onu kitâbdan ara! Zîrâ; مَا بَيْنَ الدَّفْتَيْنِ كَلَامُ اللَّهِ 'İki kapak arasındakiler Allah'ın kelâmıdır' sözü her iki tarafı tutmuştur.*⁹⁷ Yânî semâvât ve arşı ve mâbeynlerindeki her şeyi kuşatmıştır.

Hemedânî'ye göre kalb ile kâlib/nefis arasında sürekli bir mücâdele bulunmaktadır. Nefis/kâlib/beden rûha hâkim olursa kişi zulmette ve dalâlette kalır, kalbi kararır. Şâyet kalb/rûh hâkim olursa kişi münevver olur ve hidâyet nûrları içerisinde yaşamını sürdürür: *Ey Azîz! İnsanoğlunun tek bir özelliği yoktur, bilâkis pek çok özelliğe sâhiptir. Her bir insanoğlunda iki bâis vardır: Biri Rahmânî, biri şeytânî; Kâlib ve nefis şeytânî cân ve gönül ise Rahmânî'dir. Kâliba dâhil olan ilk şey nefistir. Şâyet ilk önce dâhil olan şey rûh olsaydı nefis âlemde kendine yer bulamazdı. Kâlib kalbe nazaren kesâfet sâhibidir. Ve nefsin zulmet/karanlık sıfatı vardır. Kâlib da topraktandır ve zulmet sâhibidir. Bu ikisi birbirilerinde ünsiyet ve ülfet peydâ etmişler. Nefsin vatani sol taraftır, kalbin vatani ise 'sadr'dır/göğüs kafesi'dir. Ve nefse sürekli hevâ ve dalâlet verirler. Kalbi de dâimâ nûr-i mârifet ile müzeyyen kılarlar. Mâmâfih أَقَمْتُ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ*⁹⁸ Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı?⁹⁹ Mâlesef insanlar Kur'an'ın zâhiri ile yetindiler ve sürekli onun kabuk olan kısmını gördüler. Onun özünden yemek için gayret göster! Zîrâ الْقُرْآنُ مَادِيَةُ اللَّهِ فِي كُرْآنِ اللَّهِ، Allah'ın yeryüzündeki sofrasıdır.¹⁰⁰ Gör ki bu kavimden nasıl şikâyet etmededir: وَقَالَ الْمُسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا¹⁰¹ Resûl dedi ki: "Rabbim! Kaomim bu Kur'an'a büsbütün ilgisiz

⁹⁴ Gazzâlî, İhyâ, s. 337

⁹⁵ Gazzâlî, İhyâ, s. 340

⁹⁶ Bakara, 26

⁹⁷ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 2

⁹⁸ Zümer, 22

⁹⁹ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 195

¹⁰⁰ Bkz. Taberânî, Hâfız Ebi'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, Mu'cemü'l-kebîr, (hzr: Hamdî Abdülme'cîd es-Selefi), Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: 1985, c. 9, s. 139

¹⁰¹ Furkân, 30

kaldılar/Kur'ân'ı mehcûr bıraktılar/terkettiler" dedi.¹⁰² Hz. Peygamber kıyâmet gününde Kur'ân'ı terk edip onu mehcûr bırakanları şikâyet edecektir. Zirâ onlar en samîmî dostlarına ihânet etmişlerdir.

Hemedânî'nin bu pasajın sonunda zikrettiği Kur'ân, Allah'ın yeryüzündeki sofrasıdır hadîs-i şerîfi Abdullah b. Mes'ud (r.a.) tarafından Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bir hadîsin küçük bir kısmıdır. Meşhûr hadîs kaynaklarında zikri geçen hadîs-i şerîfin tamamı şu şekildedir: *Bu Kur'ân Allah'ın ziyâfet sofrasıdır. Yiyebildiğiniz kadar onun nimetlerinden yiyiniz. Şüphesiz ki bu Kur'ân, Allah'ın ipi, apaçık bir nûr ve faydalı bir şifâdır. Kur'ân, kendisine sarılan için koruyucu, kendisine uyanlar için kurtarıcıdır. Kur'ân'a uyan, doğru yoldan sapmaz ki kınansın, eğrilmez ki, doğrulsun. Kur'ân'ın acâiblikleri, hârikaları tükenmez. Çok okumakla eskimez. Onu okuyunuz. Çünkü Allah, onu okumanın her harfine on ecir verir. Dikkat edin 'elif, lâm, mîm' bir harftir demiyorum. Fakat 'elif' tek başına bir harf ve 'lâm' bir harf 'mîm' de bir harftir.*¹⁰³

eb. Kur'ân Tâlihsiz ve Tıynetî Bozuk Olan Kişiler'in Dalâlet ve Hüsrânlarını Arttırır

Kur'ân kalbinde zeyğ ve fesatlık olan kişiler için dalâlet ve küfür vesîlesi olabilmektedir. Nitekim farklı niyetlerle Kur'ân hakkında araştırma yapan pek çok insan bizzat Kur'ân ile Kur'ân-ı vurmaya çalışabilmiştir ve yoldan inhirâf edebilmiştir. Hatta bâzı Kur'ân araştırmacılarının araştırmaları derinleştikçe ona karşı olan ihmâlkârlık, ihânet, kin ve buğzları daha ziyâdeleşebilmiştir.

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî Temhîdât'ında böylesi insanların durumu hakkında şunları söyler: *Ey Azîz! Sen zannediyor musun ki Ebû Cehil رِبِّ الْعَالَمِينَ¹⁰⁴ Bütün hamdler Allah'a mahsûstur sözünü işitti?! Veya bu sözden maksâd o mu idi?! Bilâkis o Kur'ân'dan قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ De ki! Ey kâfirler!¹⁰⁵ sözünü işitti ve onun Kur'ân'dan nasîbi bu idi. الْحَمْدُ لِلَّهِ "el-hamdulillâh" Muhammed'in nasîbi idi ve onu Muhammed işitti. Eğer inanmıyorsan Ömer b. Hattâb'dan dinle! Ki diyor ki: 'Mustafa (s.a.v.) Ebûbekir ile konuşurdu bu konuşmalarını hem işitirdim hem de anlardım. Bâzen işitirdim fakat ne dediklerini anlamazdım. Ve bâzen de ne işitirdim ne de anlardım.'¹⁰⁶ Ne dersin?! Onlar, Ömer'den bu meseleleri esirgiyorlar mıydı?! Hayır hâşâ ve kellâ! Ondandır esirgemiyorlardı. Fakat süt emen küçük çocuğu büryân kebâbı ve şeker helvâsından korurlar ki onun mîdesi bunları kaldıramaz. Tâ ne zamanki üstünden zaman geçer, işte o zaman yiyecekler ve içecekler ona zarar vermez hâle gelir.¹⁰⁷ Hemedânî aynı eserinin başka bir yerinde de âyetlerden istişâhta bulunarak ve güneş misâlinden yola çıkarak çirkin tabîatlıların Kur'ân'dan nasîblerinin olmadığı şöyle dile getirir: سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْتُمْ لَا يُؤْمِنُونَ Kâfirleri uyarsan da uyarımasan da onlar için birdir, asla îmân etmezler.¹⁰⁸ Bû Cehil ve Bû Leheb وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ Seni bütün âlemlere rahmet olarak gönderdik¹⁰⁹ âyetinden ne fayda elde ettiler?! Hiç görmedin mi? Hâni güneş tüm cihana rahatlık vesîlesi ve cümle âleme rahmet olarak yaratılmıştır. Fakat güneş küllhan'a yansırsa ondan kerîh/çirkin/pis kokular ortaya çıkar. Şâyet gülşene yansırsa ondan güzel kokular gelir veya gelmeli. Bu noksanlıklar güneşten kaynaklanmıyor, bilakis*

¹⁰² Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 178

¹⁰³ Bkz. Gazzâlî, İhyâ, s. 334

¹⁰⁴ Fâtiha, 2

¹⁰⁵ Kâfirun, 1

¹⁰⁶ Kaynaklarda bu şekilde bir rivâyete rastlamadık. Moğol saldırıları gibi şiddetli saldırılarda pek çok kaynak kaybolduğundan ve henüz bâzı temel kaynaklar gün yüzüne çıkmadığından dolayı ulaşmamak kanâatimizce tâbîdir.

¹⁰⁷ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 2

¹⁰⁸ Bakara, 6

¹⁰⁹ Enbiyâ, 107

noksanlık ve farklılık o şeylerin asılları ve cirmelerinden ortaya çıkmaktadır. Ey Azîz! Su, balık için hayat ve kuvvet kaynağı iken bâzıları için ölüm sebebidir.¹¹⁰

Hemedânî Mektûbât'ında belirttiğine göre Kur'ân kendi dostlarına Allah'ın ezeli hitâbı ve kelâmı iken kâfirler ise bundan bî-behredirler. Kur'ân dostlarına hitâb-ı lem-yezeldir. Bîgâne ve yabancıların ondan sem'-i zâhir ile duydukları harfler ve kelimelerden başka hiç bir nasîbleri yoktur. Kur'ân onlar hakkında: اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَغْرُؤُونَ Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır¹¹¹ buyurmaktadır. Her ne kadar Arapça mânâlarını bilseler de bununla "bigânelikten/yabancılıktan" kurtulamazlar. Ebû Cehil, Ebû Leheb Kur'ân'ı Arapça'ya taallukâtından dolayı bildikleri hâlde Kur'ân onları: صُمُّ بَكْمٌ عُيٌّ¹¹² Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir.¹¹³

Yukarıda aktardığımız pasajlarda açıkça görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerîm bâzı insanlar için rahmet vesilesi iken bâzı insanlar için azâb ve ikâb vesilesidir. Zîrâ herkesin Kur'ân okuması aynı değildir. Nitekim fıtratı selîm olan kişi ile fıtratı bozuk olan kişinin Kur'ân okuması aynı değildir.

İmâm-ı Gazzâlî'ye göre Kur'ân okumanın bâzı âdâb ve erkânı bulunmaktadır. İmâm'ın İhyâ'sında naklettiği üzere; Enes İbn-i Mâlik (r.a.): Nice insan Kur'ân okur fakat Kur'ân onlara lânet eder¹¹⁴ buyurmuştur. Abdullah İbn-i Mes'ûd da (r.a.) bu konuda şöyle demiştir: Kur'ân, onlara kendisiyle amel edilmek için indirilmişken onlar ameli bırakıp onu okumakla yetinmişlerdir.¹¹⁵

Gazzâlî, İhyâ'sının birkaç bölümünde şu hadîsi nakleder: لولا أن الشياطين يحومون على قلوب بني آدم لنظروا لولا أن الشياطين يحومون على قلوب بني آدم لنظروا إلى ملكوت السماء Şeytânlar, insanoğullarının kalplerini kuşatıp etrafını karartmasaydı bu kalbler göklerin içlerini görebilirlerdi.¹¹⁶ Bu hadîs-i şerîften açıkça anlaşıldığı gibi kalbleri karartan ve onun aydınlanmasına engel olan şeytân ve benzeri varlıklardır. Bu varlıklar her nerede bir nûr görse hemen onu söndürme yoluna giderler.

f. Kur'ân'ın Her Bir Boyutta ve Her Bir Mertebede Mânâsı ve Muhâtabı Farklıdır

Varlık âlemlerinin zâhirî ve bâtinî boyutları ve mertebeleri bulunduğu gibi insan nev'inin de zâhirî ve bâtinî farklı nefis ve ilim mertebeleri bulunmaktadır. Kur'ân bunların her bir boyutuna ve mertebesine ayrı ayrı hitâb etmektedir. Zîrâ Kur'ân'ın her bir harfinin üzerinde binlerce varlık ve hademe vardır. Hemedânî, Kur'ân-ı Kerîm'in bu farklı boyutları hakkında şöyle der: Kur'ân talebelerine Kur'ân'ın sırlarını öğretirler. Ki سبعة أبطن إلى سبعة بطناً و بطناً و بطناً و بطناً و بطناً و بطناً و بطناً إن للقرآن ظهراً و بطناً و بطناً و بطناً و بطناً و بطناً و بطناً Kur'ân'ın bir zâhiri vardır bir de bâtinî, bâtinînin da yedi bâtinîye kadar bâtinî vardır. Tatalım ki zâhiri tefsîrine bâzı kimseler müdrük oluverdiler. Ya bâtinî tefsiri?! Bunu kim bilmiş ve kim görmüştür?! Başka bir yerde أنزل Kur'ân yedi harf üzere nâzil olmuştur, tâmâmı şâfi ve tamâmı kâfidir,¹¹⁷ buyurulmuştur. Kur'ân cemâlinin üzerindeki gelinliği kaldırıp kendisini ehline gösterince, ehli yedi surette onun te'sîrini görürler. Üstelik bu suretlerin tamâmı birbirinden daha şefâf olmak üzere. Meğer bundan dolayı أهل القرآن أهل الله و خاصته Kur'ân ehli Allah ehlidir ve O'nun hâss adamlarıdır¹¹⁸ buyurulmuştur. Ne zamanki Kur'ân okuyan adam وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ Ana kitâb O'nun yanındadır¹¹⁹

¹¹⁰ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 185

¹¹¹ Şuarâ, 212

¹¹² Bakara, 18 ve 171

¹¹³ Aynü'l-Kudât, Nâmehâ, c. 2, s. 61

¹¹⁴ Hadîs kaynaklarında bu şekilde bir rivâyete rastlamadık.

¹¹⁵ Gazzâlî, İhyâ, s. 325

¹¹⁶ Gazzâlî, İhyâ, s. 335; Hadîs kaynaklarında bu rivâyete rastlamadık.

¹¹⁷ Bkz. Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, Sünenü'n-Nesâî bi-şerhi'l-Hâfiz Celâleddin Suyutî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî, (hzr: Komisyon), Dârü'l-Mârifetü, Beyrut: 2008, c. 6, s. 491

¹¹⁸ Münâvî, c. 3, s. 67

makâmına ulaşırsa işte o zaman Kur'ân'ın mânâlarına ermiş olur. Ve Kur'ân'ın cemâlinin/güzelliğinin pertevi/işığı onu kendinden öyle bir geçirir ki ne Kur'ân kalır ne kâri' ne de kitâb. Tamamı makrû'/okunmuş ve mektûb/yazılmış oluverir. Ey Azîz! Sen zannediyor musun ki Kur'ân-ı Mecîd sâdece bir gürûha veya yüz tâifeye ya da yüz bin tâifeye hitap ediyor?! Bilâkis her bir âyeti ve her bir harfî bir şahsa hitâb etmektedir. Belki de başka bir şahsa veya başka bir âleme hitâb etmektedir. (...) Örneğin Zeyd'e söylenen şey Amr'a söylenen şey ile aynı değildir. Ya da Hâlid'in gördüğünü Bekr görmeyebilir, meselâ."¹²⁰

Hemedânî, Mektûbât'ında مطلقاً ووطناً وحيداً ومطلقاً إن للقرآن ظهراً ووطناً وحيداً ومطلقاً Şüphesiz Kur'ân'ın bir zâhiri, bir bâtını, bir haddî/târîfi ve matla'ı vardır sözünü bir hadîs rivâyeti olarak nakleder ve bu sözün mevkûf olarak Hz. Alî'den de rivâyet edilmiş olabileceğini belirtir. Ayrıca Hz. Peygamber'den: لا يكون الرجل فقها حتى يكون للقرآن عنده وجوه كثيرة Bir adam Kur'ân'ın çok olan vücûhunu bilmeden fakîh olamaz¹²¹ şeklinde bir haberi nakleder ve bu naklin de mevkûf olarak bir sahabeden rivâyet edilmiş olabileceğini belirtir.

Hemedânî bâzî âlimlerin her bir kelimenin bin mânâsı veya daha fazlası vardır dediklerini ve kendisinin de bu sıdka ve bu zevke sâhip olduğunu belirtir. Hz. Alî'nin: Şâyet isteseydim Fâtihâ Süresi'nin tefsîri ile ilgili yetmiş deve yükü kadar kitap yazardım sözünü nakleden Hemedânî işte Hz. Alî'nin tefsîri böyle idi demektedir ve her bir kelimedede altmış bin belki de altı yüz bin mânânın bulunduğu ifâde eder. Buna dâir deliller hadd ü hasırdan bîrûndur, der. Bütün bu ifâdelerden kast edilen şey Kur'ân'ın sâdece kitaplarda görülen zâhirî mânâlardan ibâret olmadığı hakîkatidir.¹²²

Kur'ân ukûl-i beşere tenezzülât-ı ilâhiyye olduğu hâlde lâhûtî ve ilâhî bir rûha sahiptir. Bundan dolayı her bir tekrârında ayrı bir mânâ ayrı bir mertebe söz konusudur. Gazzâlî'nin İhyâ'sında naklettiğine göre Allah Resûlü (s.a.v.) bir namazda Besmeleyi yirmi kere tekrarlamış,¹²³ bir namazda da sabaha kadar العَزِيزُ الْحَكِيمُ أَنْتَ الْغَفُورُ الْكَرِيمُ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ Onları cezalandırırsan, onlar senin kullarıdır. Onları bağışlarsan, hiç şüphe yok ki, sen aziz ve hakîmsin.¹²⁴ âyetini tekrarlamıştır.¹²⁵

Aynü'l-Kudât Temhîdât'ında naklettiğine göre İbn-i Abbas, bir gece Hz. Alî'nin huzûrunda bulunduğunu ve onun kendisine sabaha kadar Bismillâh'ın be'sini şerhettiğini ve bu şerh karşısında kendisini büyük bir denizin yanında küçük bir testi olarak addettiğini ifâde eder.¹²⁶ Bismillâh'ın be'si bu kadar uzun tafsilata sahip olduğu düşünülürse bana bir harf öğretmenin kırk yıl kölesi olurum sözünün mânâsı daha net bir şekilde ortaya çıkar. Kanâatimizce bu sözden kastedilen harf öğretimi Hz. Alî'nin İbn-i Abbâs'a öğrettiği harf cinsindedir, herhâlde.

g. Kur'ân'da Yaş ve Kuru Her Şey Vardır ve O Bütün İlimlerin Ana Kaynağıdır:

Kur'ân bütün âlemlere hitap ettiği için her harfinin üzerinde yüzlerce hakikat bulunmaktadır. Nitekim Allah'ın kelâmı sonsuzdur ve her şeye hitap etmektedir.

¹¹⁹ Ra'd, 39

¹²⁰ Bkz. Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 6

¹²¹ Hadîs kaynaklarında bu şekilde bir rivâyete rastlamadık.

¹²² Aynü'l-Kudât, Nâmehâ, c. 2, s. 228: Aynı rivâyet Gazzâlî'nin İhyâ'sında da geçmektedir. Bkz. Gazzâlî, İhyâ, s. 342

¹²³ Bkz. Nesâî, c. 6, s. 519

¹²⁴ Mâide, 118

¹²⁵ Gazzâlî, İhyâ, s. 334

¹²⁶ Bkz. Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 6

İmâm-ı Gazzâlî ye göre Kur'ân az, çok, büyük, küçük bütün ilimleri ihâta etmiştir; onun garîb ve acîb ilimleri nâ-mütenâhidir. İlim ehli her zaman onda yeni mânâlar bulur, tilâvet edenler/okuyanlar sürekli ondan yeni yeni zevkler alırlar. O, evvelîn ve âhirîni irşâd eden kitaptır. Onu işiten cinler bile kavimlerine ondan haber vermişlerdir.¹²⁷

Hemedânî Temhîdât'ında Kur'ân'ın tıpkı Hz. Peygamber gibi ilm-i evvelîn ve âhirîni içerdiğini belirtir. Hemedânî bu bahsi şöyle dile getirir: *Var olan her şey ve ileride olacak olan tüm şeylerin cümlesi Kur'ân'dadır. Nitekim وَلَا يَأْسُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır¹²⁸ buyurulmuştur. Fakat sen Kur'ân'ı nerede görüyorsun?! Heyhât, heyhât! Kur'ân binlerce hicâb/perde içerisindedir ve sen mahrem değilsin. Eğerin perdenin derûnuna yol bulabilseydin bu bahsi geçen mânâ sende tecellî ederdi. Mâmâfîh إِنَّ تَخُنُّ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ Şüphesiz o Zikr'i (Kur'ân'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz¹²⁹ buyurulmuştur. Kur'ân, dostlarına hitâb-i lem-yezel'dir. Yabancılarının ise ondan nasîbi hiç yoktur.¹³⁰*

Hemedânî'nin görüşlerini destekleyen bir mâhiyette Gazzâlî de İhyâ'sında İbn-i Mes'ûd'tan (r.a.) şöyle bir rivâyet nakletmektedir: *İlim istiyorsanız Kur'ân'ı anlayarak okuyun, zîrâ öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri ondadır.*¹³¹

Hemedânî'ye göre Kur'ân nihâyeti olmayan bir deniz gibidir. Her bir harfi ve her bir kelimesinin içerisinde yüzbinlerce mânâ bulunmaktadır. Hemedânî bir mektûbunda bu meseleyi şöyle dile getirir:

Ey civânmerd! Bu harflerden ne anlıyorsun?! Sonsuz olan kelâm-ı ezeli'nin sonsuz olan cemâlini bu mânâsız harflerde bulmak mümkün mü?! Ki umûmun nezdinde: قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا De ki: "Rabbimin sözleri için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi rabbimin sözleri bitmeden önce mutlaka deniz tükenirdi¹³² denilen Kur'ân az bir mürekkep ve az sayıda bir kalemle yazılabilir. Peki şu da nedir?: وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de -ardından ona yedisi daha eklenmek üzere- mürekkep olsaydı yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi.¹³⁴

Bu ibârelerden anlaşılın Allah'ın kelâmının ezeli, ebedî ve nâmütenâhî olduğudur. Cenâb-ı Hak sürekli kelâmında bulunmakta ve sürekli bu kelâmıyla yaratmada bulunmaktadır.

h. Kur'ân'ın Âyetleri Herkes Tarafından Anlaşılamaz, Bâzı Âyetleri "Mâ-verâe'l-Akl" Özelliğine Sâhiptir

Aynü'l-Kudât âyet ve hadîslerden yola çıkarak Kur'ân'ın ancak ehli tarafından yâni; "er-râsihüne fi'l-ilm" tâifesine dâhil olan zâtlar tarafından hakkıyla idrâk edilebileceğini ifâde eder. O, bu idrâk konusunda özellikle nefis terbiyesi görmüş temiz kalblere vurgu yapar. Ayrıca Kur'ân'ın bâzı sırlarının asla açıklanmaması gerektiğini isrârla belirtir. Zîrâ bu sırlı meseleler *tavrun verâe tavri'l-akl* diye tâbîr edilen alana ait olup aklın akıl sır erdiremediği meselelerdir.

Hemedânî'ye göre Kur'ân'da herkesin görebildiği cihetler olduğu gibi herkesin göremediği cihetler de bulunmaktadır. Mâmâfîh Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de: *فَلَا أُفِيحُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا*

¹²⁷ Gazzâlî, İhyâ, s. 322

¹²⁸ En'âm, 59

¹²⁹ Hicr, 9

¹³⁰ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 169

¹³¹ Gazzâlî, İhyâ, s. 323, 334

¹³² Kehf, 109

¹³³ Lokmân, 27

¹³⁴ Aynü'l-Kudât, Nâmehâ, c.1, s. 126

﴿٣٩﴾ تَبَيَّنَ Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki,¹³⁵ buyurmaktadır. Hemedânî'ye göre göremedikleriniz tâbîrinin altında yüz bin âlem belki de daha fazlası âlem bulunmaktadır. Hak Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de: وَنُشِئْكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ Bilemeyeceğiniz bir şekilde sizi yeniden var etmemiz hususunda¹³⁶ buyurmaktadır. Hemedânî'ye göre bu âyette geçen bilemeyeceğiniz ifâdesinin tahtinde/altında olacak bütün hâdiselerin ahvâli ve insanoğlunun başına gelecek âkibetleri münderiçtir.¹³⁷

Aynü'l-Kudât Kur'ân-ı Kerîm'de geçen mukâtaa harflerindeki bilinmezliklere dikkati çekerek şâyet ondaki bu mukataa harflerinin esrarına muttalî olmasaydım Kur'ân'a inanmayacaktım diye yeminler etmektedir. Hemedânî bu ifâdelerinden sonra akla Ey Akıl! diye seslenerek şöyle bir beyit zikreder:

گر دل نبودی مرا نبودی ز تو ی اد
دل دولت ما بد آفرین بر دل باد

Ey akıl! şâyet bizim gönlümüz olmasaydı seni asla yâd etmezdik/Gönül bizim devletimizdir, Gönlümüz hep pâyidâr kalsın!¹³⁸

Peki, Kur'ân'ın zâhirinden yola çıkarak sahîh mânâya varabilir miyiz? Hz. Peygamber ve sahabe döneminde bu konuda bize yol gösterecek uygulamalar var mıdır? Neden Kur'ân herkes tarafından farklı yorumlanıyor? Sûfî çevrelerin: Kur'ân-ı Kerîm herkes tarafından anlaşılabilir şeklindeki sözlerinden kasıtları nedir? Şimdi bu sorulara cevâblar bulmaya çalışalım.

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî Kur'ân'ın hem zâhirî mânâ hem de bâtnî mânâya sahip olduğunu söyler. O, Kur'ân'ın her insan için ayrı ayrı nâzil olduğuna inanır. Nitekim كَلِمَاتٍ عَلَى قَدَرِ عَقُولِهِمْ İnsanlarla akulları ölçüsünde konuşun sözünü burada önemli bir prensip olarak görür. Ona göre herkes kendi isti'dâdı ve kabiliyeti ölçünde Kur'ân'dan behresini alır.

İmâm-ı Gazzâlî'nin nazarında ise bâzı insânların Kur'ân'ı anlamamalarının önünde dört engel bulunmakta ve bu engeller şeytân tarafından önlerine konulmaktadır.¹³⁹ Bu engeller şunlardır:

- İnsânların dikkatlerini Kur'ân'ın zâhirine ve mehâricine yoğunlaştırması.
- Enâniyyet-i ilmiyye, taklîd ve mezheb taassubundan neş'et eden körelme.
- Günâhlarda ısrâr ve nefsinin esîri olma.
- Zâhirî tefsirlerde boğulup Kur'ân'ın kelîmeleri konusunda mânâ kısıtlamasına gitme.

Gazzâlî'ye göre bu sonuncusu en büyük engellerden/hucb-i azîme'dendir.

Mâmâfîh Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî'nin de eserlerinde benzeri engelleri zikrettiğini görüyoruz. Temhîdât'ında ای عزیز اگر خواهی که جمال این اسرار بر تو جلوه کند از عادت پرسستی دست بردار که عادت پرسستی پت پرسستی Ey Azîz şâyet bu sırların cemâlinin sende tecellî etmesini istiyorsan âdet-perestlikten elini çek! Zîrâ âdet-perestlik putperestliktir.¹⁴⁰ Aynı eserinin başka bir yerinde de: ای عزیز جمال قرآن آنگاه بینی که از عادت پرسستی بدرای تا اهل قرآن شوی Ey Azîz! Âdet-perestliği bıraktığın ân Kur'ân'ın cemâlini görmeye başlarsın. Âdet-

¹³⁵ Hakka, 38-39

¹³⁶ Vâkıa, 61

¹³⁷ Bkz. Aynü'l-Kudât, Nâmehâ, c. 1, s. 125-126

¹³⁸ Aynü'l-Kudât, Nâmehâ, c. 1, s. 126

¹³⁹ Gazzâlî, İhyâ, s. 337

¹⁴⁰ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 7

perestliği bırak ki Kur'ân ehli olasın.¹⁴¹ Hemedânî'nin burada bahsettiği âdet-perestlikten maksat mezhep taassubu ve günâhlarda isrâr etmek olsa gerek. Nitekim Hemedânî'ye göre kalb-i selîm sâhibi olan kişi kalbine danıştığında hakîkati ve savâbı/doğruyu bulur. Fakat kalbi günahlarla sakatlanmış insanın doğruyu bulması mümkün değildir.¹⁴²

İbnü'l-Arabî, akıl ötesi alanın gerçeklikleri ve aklın bu konulardaki taklitçiliğinden dem vurarak Kur'ân'ın hakikatlerini anlama konusunda onun körlüğünü vurgular. İbnü'l-Arabî bu konuda şöyle der: *Akıldan daha taklîdçi biri yoktur. O, ilâhî delîl sâhibi olduğunu zanneder, oysaki fikir menşe'li delîle sâhiptir. Fikir delîli dilediği her yere onu götürür. Akıl kör gibidir. Hatta Hak tarikinde körün tâ kendisidir. Ehlullâh onların fikirlerini taklîd etmez. Zîrâ mâhlûk başka bir mâhlûku taklîd etmez. Binâenaleyh onlar, Allah'ı taklîde yönelmişler ve Allah'ı Allah ile bilmişlerdir. O, kendisi hakkında verdiği bilgiye göredir, yoksa aklın O'nun hakkında verdiği hükme göre değildir. (...)*¹⁴³

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî Kur'ân'ın akli ilimlerden ziyâde kalbî ilimler ile anlaşılabilceğini âyet ve hadîslerden istişhâdlarda bulunarak îzâh etme yoluna gider. Nitekim yukarıda İbnü'l-Arabî'nin ifâde ettiği gibi sûfilerin merci'-i taklîdi Cenâb-ı Hak'dır. Hemedânî bu konuda şöyle bir açıklamada bulunur: *Hal bu ki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler/ilimde derinleşenler.*¹⁴⁴ Peki Allah'ın ve ilimde derinleşenlerin bildiği te'vil nedir?! İlimde derinleşen âlimler kimlerdir? Bence şu âyete bir bâk! *هَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَمْ لَمْ يَكُنْ لَهُمُ الْآيَاتُ إِلَّا لِقَائِهِمْ أَنْ يَفْقَهُوا رَبَّهُمْ وَالْحَكْمَ وَالْكَافُونَ* Hal bu ki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler/ilimde derinleşenlerin bildiği te'vil nedir?! İlimde derinleşen âlimler kimlerdir? Bence şu âyete bir bâk! *هَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَمْ لَمْ يَكُنْ لَهُمُ الْآيَاتُ إِلَّا لِقَائِهِمْ أَنْ يَفْقَهُوا رَبَّهُمْ وَالْحَكْمَ وَالْكَافُونَ* *Hayır! O (Kur'ân), kendilerine ilim verilenlerin sadrında/kalbinde apaçık âyetlerdir.*¹⁴⁵ *Yâ Allah aşkın, bunlar bu sadri/kalbi nerede arıyorlar?! Şu âyeti hiç görmezler mi?! أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَرَبِّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكٰفِرُونَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنَ الْمَسْجِدِ وَالْمَدِينِ وَالْمَسْكُونَةُ كَانَتْ هُنَّ حَمْلًا مُّكْرَمًا لِّقَائِهِمْ أَنْ يَفْقَهُوا رَبَّهُمْ وَالْحَكْمَ وَالْكَافُونَ* Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, Rabbinden gelen bir nûr/aydınlık içinde olmaz mı? Allah'ı anma konusunda kalpleri katılmış olanlara ise yazıklar olsun!¹⁴⁶ Yolunu şaşırarlara bu hakikatler pinhân, yolunu görenler için ise bu hakikatlerin tamamı apaçık bir şekilde ortadadır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber: *إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْكَافِرِ لَا يَعْلَمُهُ عِلْمَاءُ إِلَّا الْعُلَمَاءُ بِاللَّهِ فَإِذَا نَطَقُوا بِهِ لَمْ يُنْكِرْهُ إِلَّا أَهْلَ الْغُرَّةِ بِاللَّهِ*¹⁴⁷ İlimin bir kısmı hey'et-i meknûne gibidir, onu ancak ulemâ-i billâh bilebilir. Bu âlimler hakikatleri dillendirdiklerinde Allah'la kandırılmışlar onu inkâr eder, buyurmuştur.¹⁴⁸

Hemedânî'nin bu pasajda zikrettiği âyet ve hadisler mânevî ilimlerin tahsille değil hibe olarak verildiğini gösterir. (Kur'ân), kendilerine ilim verilenlerin sadrında/kalbinde apaçık âyetlerdir ifâdesinin mefhûm-i muhâlifinden anlaşılan Kur'ân'ın kendilerine ilim verilmeyenlerin kalbinde apaçık olmadığı bilâkis kitâb-ı meknûn/gizli, saklı bir kitap olduğu hakikatidir. Nitekim Kur'ân kendisinin kitâb-ı meknûn olduğunu ancak nefislerini temizleyenler tarafından idrâk edilebileceğini ifâde eder.¹⁴⁹

Hemedânî, Kur'ân'ın sırlarının herkese anlatılmayacağını İbn-i Abbâs ve Ebû Hüreyre'nin ifâdeleriyle delillendirir. Hemedânî şöyle bir rivâyeti nakleder: *Abdullah b. Abbas diyor ki; şâyet: Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde*

¹⁴¹ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 170

¹⁴² Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 8

¹⁴³ İbnü'l-Arabî, el-Fütûhâtü'l-mekkiyye, c. 3, s. 526

¹⁴⁴ Âl-i İmrân, 7

¹⁴⁵ Ankebût, 49

¹⁴⁶ Zümer, 22

¹⁴⁷ Bkz. Burhânî, Alâüddîn Alî el-Muttakî b. Hüsameddîn el-Hindî, Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâli ve'l-ef'âl, (hzr: Bekrî Hayyânî-Sarfet es-Sakkâ), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut: 1985, c. 10, s. 181

¹⁴⁸ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 4-5.

¹⁴⁹ Bkz. Vâkıa, 77-79

yaratan, sonra arşa istivâ eden,¹⁵⁰ âyetini tefsîr edersem بِالْحِجَارَةِ Beni taşlarla recm edersiniz.¹⁵¹ Yâni sahabe bizi taşla tutar. Ebû Hüreyre (r.a.) buyuruyor ki: اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ: 'Allah'ın yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah'tır. Ve emir bunların arasında gidip gelir'¹⁵² âyetini şerh edersem لَكَفَرْتُمُونِي 'Beni tekfir edersiniz.' Yâni halk bizi kâfir diye isimlendirir.¹⁵³

Yukarıdaki pasajlarda zikredilen rivâyetlere benzer rivâyetler Buhârî'de ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bulunmaktadır. Örneğin; حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَاءَيْنِ ، فَأَمَّا أَحَدُهُمَا ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَلَوْ بَقِيَ بَقِيَّتُهُ فُطِعَ هَذَا الْبُلْعُومُ Hz. Peygamber'den iki kab ilim aldım, bunlardan birisini anlattım/beyân ettim, şâyet diğerini de anlatıp açıklarsam bu boğazım kesilir.¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Ebû Dâvûd ve Tirmizî'de de yer alan şöyle bir rivâyet bulunmaktadır: شَآيَةً هَذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَرَمَيْتُمُونِي بِالْقَشِيعِ وَمَا نَاطَرْتُمُونِي هر şeyi anlatırsam beni taşladınız ve bana bakmazdınız, şeklinde rivâyetler bulunmaktadır.¹⁵⁵

Hemedânî yukarıda aktardığımız mânâları pekiştirmek sâdedinde başka âyet-i kerîmeleri de delîl olarak getirir. Fakat kalpleri kilitli olan kişilerin bu mânâları idrâk edemeyeceklerini vurgular. Nitekim Temhîdât'ında şöyle der: *Mâlesef kalblerin üzerinde beşeriyet kilidi, fikirlerin üzerinde de gaflet zincirleri bulunmaktadır. İşte Kur'ân'ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilidleri mi var?*¹⁵⁶ âyetinin mânâsı budur. إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ 'Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde¹⁵⁷ âyet-i kerîmesi sîrrınca Allah Teâlâ'nın fetih ve nûsretinin fütûhâtı nasîb olunca kalbin üzerindeki bu kilidler kırılır. سَأُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ Onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanutlarımızı hep göstereceğiz¹⁵⁸) âyetinin gereği yapılırdı. وَاللَّهُ أُتْبِعَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا 'Allah sizi yerden bitirir gibi yetiştirmiştir'¹⁵⁹ âyetinde gerçen mânâ hâsıl olur. Nitekim her kim kendi nefsinden sıyrılırsa mülk ve melekût âlemlerini görür, mülk ve mâlikü'l-mülk olur. Ki: وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ Aynı şekilde biz İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk¹⁶⁰ âyetinin mânâsı kendiliğinden ortaya çıkar.¹⁶¹

Akılların üzerindeki kilitlerden ziyâde kalplerin üzerindeki kilitlere vurgu yapan Kur'ân'a dikkati çeken Hemedânî asıl idrâk mahallinin kalb olduğunu belirtir.

Aynü'l-Kudât'ın eserlerinde dikkat çektiği bir konu da Kur'ân'ın bir seyr ü sülûk kitabı oluşudur. Ona Kur'ân'da yaklaşık beş yüz âyet fık-hi zâhirî ile ilgilidir, bâkîsi hep Hakk'a giden yol ile ilgilidir. Binâenaleyh ancak sâlikler bu âyetler hakkında tasarruf yetkisine sâhiptirler.¹⁶² Nitekim Kur'ân'ı Kerîm kendisinin ancak muttakiler için hidâyet rehberi olduğunu ifâde etmektedir.¹⁶³

¹⁵⁰ A'râf, 54

¹⁵¹ Benzeri rivâyetler için bkz. Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Dârü'l-Mârifet, Beyrût: 1972, c. 30, s. 99; عن ابن عباس . في قوله : الله الذي خلق سبع سماوات ومن الأرض مثلهن قال : لو حدثتكم بتفسيرها لكفرتم وكفركم تكذيبكم بها

¹⁵² Talâk, 12

¹⁵³ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 7

¹⁵⁴ Bkz. İbni Hacer, Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, c. 1, s. 192-193

¹⁵⁵ Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, (hzr: Şuayb el-Arnâut-Âdil Mürşid), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût: 1997, c. 16, s. 562-563

¹⁵⁶ Muhammed, 24

¹⁵⁷ Nasr, 1

¹⁵⁸ Fussilet, 53

¹⁵⁹ Nûh, 17

¹⁶⁰ En'âm, 75

¹⁶¹ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 11-12

¹⁶² Bkz. Aynü'l-Kudât, Nâme'hâ, c. 3, s. 392

¹⁶³ Bakara, 2

i. Kur'ân'ı Anlamanın Yolu Takva ve Ameldir, Araştırma ve İnceleme Değil

Hemedânî *Mektûbât'*ında العلماء ورتة الأنبياء *Âlimler nebilerin vârisleridir* hadisi sırınca Kur'ân'ın hakikatlerinin Allah tarafından âlimlere ilkâ edilebileceğini belirtir. Aynü'l-Kudât, وَأَنَّكَ لَتَلَقَى الْفُرَانَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ *Şüphesiz ki bu Kur'ân sana ilim ve hikmet sahibi Allah tarafından verilmektedir*¹⁶⁴ âyetinin hem Hz. Peygamber'e hem de başka muttakî zâtlara hitâb ettiğini, buna inanmayanların şu âyete kulak vermelerinin gerektiğini söyler: وَأَتَفُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ *Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor.*¹⁶⁵ Yâni takvâ sâhibi olanlara Allah bilmediklerini öğretir.

Meşhûr İrânî şâir Hâfız-ı Şîrâzî, Hz. Peygamber ve onun gibi ümmî olan sûfî şahsiyetleri kasd etmiş olarak şu beyitleri sürûde eyler:

نگار من كه به مكتب نرفت و خط ننوشت
به غمزده مسئله آموز صد مَدْرَسِ شُدْ

*Benin güzel yüzlü ve güzel endâmlı sevgilim okula gitmedi ve yazı yazmayı bilmedi fakat bir gamze ile tüm meseleleri halletti ve yüzlerce kere öğretmen oldu.*¹⁶⁷

Sûfilere göre; Kur'ân nûrânî ve canlı bir varlık olduğundan yüce hakikatleri açısından ilmî-aklî araştırmalara medâr olacak bir eser değildir. Bir başka ifâde ile Kur'ân diğer yazma eserler gibi edisyon kritiği yapılacak ve araştırma merkezlerinde tahlillere tâbî tutulacak bir eser asla olamaz. Zîrâ Kur'ân'ın hafeze, hamele ve hademeleri vardır onu sürekli muhâfaza edeceklerdir. Yukarıda bahsi geçtiği üzere Hasan-ı Basrî bu meseleden yola çıkarak şöyle buyurmuştur: أَنْزَلَ الْقُرْآنَ لِیُعْمَلَ بِهِ فَاتَّخَذْتُمْ دِرَاسَتَهُ عَمَلًا *Kur'ân âmel edilmek için indirilmiştir, siz ise onu dirâsesini/araştırmasını iş edindiniz.*¹⁶⁸

Hemedânî'ye göre Kur'ân'ın cemâlini görmek için en başta âdet-perestliği bırakmak gerekir. Kur'ân kendisine nâ-mahrem olanı asla kabûl etmez. Ona göre Kur'ân güzelliğinin gamzesini kendisine ehil olanların gönüllerine yansıtır/gösterir. Mâmâfîh, إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ *Hiç şüphe yok ki kalbi olanlar için bunda büyük ibret ve hatırlatma vardır.*¹⁶⁹

Hemedânî'nin ilginç bir görüşü de âhirete ulaşmayanın Kur'ân'ı işitemeyeceğine dâir görüşüdür.¹⁷⁰ Bu ifâdeden farklı mânâlar kastedilmiş olabilir. *Kur'ân'ın hakikatleri yüksek mânâda ancak ahirette anlaşılır* şeklinde bir mânâ muhtemeldir. Ya da bahsi geçen söz *bu dünyada âhireti görebilecek kâbileyette olanlar bu sırları idrâk edebilir* mânâsındadır.

İmâm-ı Gazzâlî, Cevâhirü'l-kur'ân isimli eserinde *mülk* ve *melekût* âlemleri arasındaki irtibâtı anlatırken mülk âlemiyle sınırlı kalan kişilerin Kur'ân'ın hakikatlerini hemen anlayamayacaklarını, zîrâ isti'dâdlarının bu hakikatleri kabûl edebilecek durumda olmadığını belirtir. İsti'dâdlarını geliştirip ilerletmek isteyen kişilerin riyâzât, mücâhede ve takva yolunu seçmeleri gerektiğine vurgu yapan Gazzâlî böylelerinin bunun yanı sıra dünyâyı kalblerinden külliyyen atıp Hakk'ın muhabbet ve talebinde istiğrâk bulmalarının lüzûmuna işâret eder. İmâm bu görüşlerini desteklemek için *Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletteceğiz*¹⁷¹ âyet-i kerîmesi ve *Kim bildikleri*

¹⁶⁴ Naml, 6

¹⁶⁵ Bakara, 282

¹⁶⁶ Aynü'l-Kudât, Nâmehâ, c. 3, s. 290

¹⁶⁷ Hâfız-ı Şîrâzî, Şemsüddîn Muhammed, Dîvân, (hzr: Beyrâm Üştürî), Müessesesi-i İntişârât-i Âgâh, Tahran: 1387, s. 159

¹⁶⁸ Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 178

¹⁶⁹ Kâf, 37

¹⁷⁰ Bkz. Aynü'l-Kudât, Temhîdât, s. 176-177

¹⁷¹ Ankebût, 69

ile amel ederse Allah onu bilmediklerine vâris kular/bilmediklerini ona öğretir¹⁷² hadîs-i şerîf'ini delîl olarak gösterir.¹⁷³

Aynü'l-Kudât da tıpkı İmâm Gazzâlî gibi benzer bir yolu işâret eder. Kur'ân'ın mânâlarının kalblere ilkâ edilmesi için kalbin mâsivâdan tahliyesini tavsîye eder. Yânî tahliyeden/hâlî kılmaktan sonra tahliye/süsleme gerekmektedir.

Sonuç

Makalede naklettiğimiz metinlerden açıkça anlaşıldığı üzere sûfilere göre Kur'ân'ın hakikatlerine ancak takvâ ile muttalî olunur. Kur'ân tıpkı Hz. Peygamber gibi nûr'dan bir varlık olup basîret ehli tarafından idrâk edilebilir. Kur'ân'ın yüce gerçeklikleri ancak Allah tarafından öğretilir ve bu öğretilme neticesinde elde edilen bilgi *gerçek bilgidir*. Kur'ân âyrı Mushaf ayrı şeylerdir. Kur'ân Allah'ın kelâmı olup gayr-i mahlûktur. Mushaf'ın harflerden, kelimelerden ve kâğıttan oluşan zâhirî kısmı ise mahlûktur. Hemedânî bu meseleyi çözmek için vecîz bir cümle kurar ve der ki: *(Evet Kur'ân'ın hakikatleri) Kitâbta değildir fakat sen yine onları kitâbtan/mushaftan ara!* Yânî Mushaftaki cümleler hakikat değil âyettir, işârettir. Bu işâretler hâkîkelerin yolunu göstermeleri itibârıyla çok yüce değerlere sâhiptir. Zîrâ yoldaki bu işâretleri tâkîb eden kişi sonunda hakîkate varır. Kur'ân peygamberlerin ve velîlerin kalbleriyle uyumlu bir kitap olup ehli olmayan kişilerin -özellikle de kâfirlerin- ondan nasîbi yoktur. Nitekim *nice Kur'ân okuyan insan vardır ki Kur'ân ona lânet eder*, buyurulmuştur. Kur'ân diğer kitaplara benzemez, o canlı bir varlık olup şifâ bahşetme özelliğine sâhiptir. Hz. Peygamber, Kur'ân'ın ikizi olup Kur'ân onun şahsında müşahhas olmuştur. Kur'ân'daki her bir harfin, her bir kelimenin her bir âyetin ve her bir sürenin hâmilleri olan hafeze ve hameleleri vardır. Hz. Peygamber'in ilminde olduğu gibi Kur'ân'da da ilm-i evvelîn û âhirîn bulunmaktadır. Kur'ân'daki pek çok âyet akıl ötesi alana hitâb eder ve bu alandan behresi olanlar ancak bu alana hitâbını anlayabilir. Kur'ân'ın her bir âlemde veyâ boyutta veyâ mertebede farklı farklı mânâları bulunmaktadır. Örneğin Kur'ân'ın şehâdet âlemindeki mânâsı farklı gayb âlemleri olan melekût âlemlerindeki mânâları farklıdır. Bu farklılık nefis mertebeleri için de aynen geçerlidir. Nefs-i emmâre dâiresi veyâ mertebesinde bulunan kişi Kur'ân'dan hiçbir şey anlayamazken Nefs-i Levvâme mertebesinde bulunan daha fazla, Nefs-i Mülheme'de bulunan daha daha fazla vehâkezâ diğer üst mertebelere çıktıkça mânâyı anlama ve istifâde daha fazla olmaktadır. Dikey mânâda mânâ farklılık olduğu gibi yatay mânâda farklılık söz konusu olabilir. Örneğin bir insanın yirmili yaşlarında ayrı, kırklı yaşlarında ayrı, altmışlı-yetmişli yıllarında ise ayrı Kur'ân okumaları olur. Çünkü tecrübe ve ilim arttıkça mânâ da farklılaşır. Kur'ân kimileri için hidâyet rehberi iken kimileri için de dalâlet rehberidir. Kur'ân'ı anlamamanın temel yolu kalbi günahlardan arındırıp takvâ yolunu tâkîp etmektir.

Kaynakça

Alkış, Abdurrahim, Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî'nin Düşüncesinde Hakikat-i Muhammediyye, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Diyarbakır: 2015

Ahmed b. Hanbel, Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, (hızr: Şuayb el-Arnâut-Âdil Mürşid), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut: 1997

¹⁷² Bkz. Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ, (hızr: Saîd b. Sa'düddîn el-İskenderânî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: 2001, c. 10, s. 13

¹⁷³ Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Zeynüddîn Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, Cevâhirü'l-Kur'ân, (thk: Muhammed Reşîd Rızâ el-Kabbânî), Dâru İhyâi'l-Ulûm, 2. Baskı, Beyrut: 1986, s. 55-56

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Ebûbekir Muhammed, Nâme-hâ-yı Aynü'l-Kudât, (hız: Alî-Nakî Münzevî), İntişârât-i Esâtîr, Tahran: 1387

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî, Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Ebûbekir Muhammed, Temhîdât-ı Aynü'l-Kudât, (thk: Afîf Useyrân), İntişârât-ı Menûçehrî, 8. Baskı, Tahran: 1389

Aynü'l-Kudât-ı Hemedânî, Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Ebûbekir Muhammed, Zübdetü'l-hakâik: Dînî Hakâikatlerin Esâsı, (trc ve nşr: Abdurrahim Alkış), Hikemiyât Yayınları, İstanbul: 2020

Burhân-pûrî, Alâüddîn Alî el-Muttakî b. Hüsâmeddîn el-Hindî, Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâli ve'l-ef'âl, (hız: Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sakkâ), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut: 1985

Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ, (hız: Saîd b. Sa' düddîn el-İskenderânî), Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: 2001

Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Zeynüddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, İhyâü ulûmi'd-dîn, Dârü İbni Hazm, Beyrut: 2005

Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Zeynüddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-kelâm, (hız: Komisyon), Dârü'l-Minhâc, Beyrut: 2017

Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Zeynüddîn Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, Cevâhirü'l-Kur'ân, (thk: Muhammed Reşîd Rızâ el-Kabbânî), Dârü İhyâi'l-Ulûm, 2. Baskı, Beyrut: 1986

Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Zeynüddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, Mişkâtü'l-envâr ve misfâtü'l-esrâr, (hız: Abdülazîz İzzüddîn es-Seyrevân), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut: 1986

Hâfız-ı Şîrâzî, Şemsüddîn Muhammed, Dîvân, (hız: Beyrâm Üştürî), Müessesese-i İntişârât-i Âgâh, Tahran: 1387

İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî, el-Fütühâtü'l-mekkîyye fî mârifeti'l-esrâri'l-mâlikîyye ve'l-mülkiyye, (hız: Mahmûd Matarcî), Dârü'l-Fikr, Beyrut: 1994

İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî, el-Vesâyâ, Dârü'l-Cîl, Beyrût: 1988

İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Alî, Risâle ile'l-İmâm er-Râzî, Resâil içerisinde, (hız: Muhammed Abdulkerîm en-Nemrî), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût: 2001

İbni Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Dârü'l-Mâriفة, Beyrut: 1379

Konuk, Ahmet Avnî, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, (hız: Dilâver Gürer-Mustafa Tahralı), Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2008

Maşalı, Mehmet Emin, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî md. DİA, İstanbul: 2005

Mevlânâ Muhammed Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî-i mânevî, (hız: Nizâmüddin Nûrî), İntişârât-ı Kitâb-ı Âbân, 5. Baskı, Tahran: 1386

Münâvî, Muhammed Abdurraûf, Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmii's-sağîr fî ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr, Dârü'l-Fikr, Beyrut: 2010

Mübârekfurî, Ebü'l-'Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmii't-Tirmizî, (hız: Yûsuf el-Hâc Ahmed), Dârü'l-Menhel, Dimâşk: 2011

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, Sünenü'n-Nesâî bi-şerhi'l-Hâfız Celaleddin Suyutî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî, (hız: Komisyon), Dârü'l-Mâriفة, Beyrut: 2008

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, Şerhu Sahîhi Müslim, (hızr: Hânî el-Hâc-İmâd Zekî el-Bârûdî), el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire: trhz.

Sühreverdî, Şihâbüddîn Yahyâ b. Habeş b. Emîrek, Pertevnâme, (Mecmûa-i âsâr-i Fârisî-yi Şeyh-i İşrâk içerisinde, hızr: Seyyid Hüseyin Nasr), Pejuheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutâleât-ı Ferhengî, Tahran: 1373

Sühreverdî, Şihâbüddîn Yahyâ b. Habeş b. Emîrek, Elvâh-ı imâdiyye, (Mecmûa-i âsâr-i Fârisî-yi Şeyh-i İşrâk içerisinde, hızr: Seyyid Hüseyin Nasr), Pejuheşgâh-i Ulûm-i İnsânî ve Mutâleât-ı Ferhengî, Tahran: 1373

Taberânî, Hâfız Ebi'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, Mu'cemü'l-kebîr, (hızr: Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: 1985

Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân, Dârü'l-Mârife, Beyrût: 1972

Yavuz, Yusuf Şevki, Halku'l-Kur'ân md. DİA, İstanbul: 1997